

มโนทัศน์รักเดียวใจเดียวและปัญหาเมียน้อย ในทศวรรษ 2490 – 2530 Monogamous Ideology and The Mistresses Problem in the 1940s - 1980s decade

ปวีณา กุดถาวร
Paweena Guttalang

นิสิตปริญญาโท ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Master's Student Department of History, Faculty of Arts, Chulalongkorn University

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ปริญญาโทฉบับที่ เรื่อง “มโนทัศน์ความเป็นหญิงและความเป็นชายในนิยายสารคดี พ.ศ. 2491-2539”
อันเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ได้รับบทความ 4 กย. 2561 แก้ไข 27 ก.ย. 2561 อนุมัติให้ตีพิมพ์ 1 ต.ค. 2561

บทคัดย่อ

แม้ในทศวรรษ 2490 – 2530 จะเป็นช่วงเวลาที่มีมโนทัศน์ผู้เดียวเมียเดียว, ศีลธรรมความซื่อสัตย์, ครอบครัวแบบอุดมคติ และการนำเสนอภาพเมียน้อยในแง่ลบกำลังเติบโตและแพร่หลายอยู่ในสังคมไทย แต่เนื่องจากความเข้าใจเรื่องการแสดงความรักที่ต่างกันของสามีภรรยา ทำให้พวกเขาเกิดความขัดแย้งขึ้น ในความสัมพันธ์ของครอบครัว จนนำไปสู่การมีเมียน้อย ความเข้าใจเรื่องการแสดงความรักที่แตกต่างกันของสามีกับภรณานั้นมีจุดเริ่มต้นมาจากการมองความเป็นหญิงและความเป็นชายที่ต่างกัน กล่าวคือ ผู้ชายยังคงต้องการภรรยาที่เอาใจใส่และปรนนิบัติสามี ทำให้ความรักที่เขาต้องการให้ภรรยาแสดงออกนั้นคือการดูแลเอาใจใส่และปรนนิบัติเขาให้มีความสุข ดังคำกล่าวที่ว่า “บ้านคือวิมาน” ในขณะที่ผู้หญิงนั้นเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางบริบทของสังคมและเศรษฐกิจทำให้เธอมองความเป็นหญิงต่างไป เธอยอมรับบทบาทการเป็นแม่บ้านแต่เริ่มเรียกร้องให้สามีดูแลตัวเองมากขึ้น นอกจากนี้ ตัวเธอเองก็อยากให้สามีแสดงความรักโดยการเอาใจใส่เธอบ้าง เมื่อต่างฝ่ายต่างมีมโนทัศน์เกี่ยวกับความรัก, การแสดงความรัก และเพศสภาพต่างกันไป อีกทั้งต่างฝ่ายต่างเรียกร้องความรักในรูปแบบที่ตนเองต้องการ การมีเมียน้อยจึงเป็นทางออกหนึ่งที่ผู้ชายเลือกใช้

คำสำคัญ: ความรัก สามี เมียหลวง เมียน้อย มโนทัศน์รักเดียวใจเดียว มโนทัศน์ผู้เดียวหลายเมีย

Abstract

Even in the 1940s – 1980s decade, it was monogamy, honest, idealistic family, and the presentation of negative mistresses that were growing and widespread in Thai society. But due to the understanding of the different expressions of husband and wife causing them to conflict in the family relationship until leading to mistress. The understanding of the husband and wife's different about love shows originated from a different view of femininity and masculinity, that men still need a wife that cares and serves the husband. The love that he wants from his wife is taking care of and serve him to be happy as the saying “home is a heaven”. While for woman, she wanted her husband to show love by paying attention to her. When each partner has a concept of love, showing love and

different gender and each side demands love in the form that they want. Having a mistress is one solution that men choose to use.

Keyword: Love, Husbands, Wives, Mistress Romantic affairs, Monogamous ideologies, Polygynous ideologies

บทนำ

ในทศวรรษ 2490 – 2530 ประเด็นเรื่องผู้ชายมีเมียช้อย เป็นประเด็นสำคัญประเด็นหนึ่งที่ถูกกล่าวถึงมากในสังคมไทย โดยจะเห็นได้จากกรายกประเด็นปัญหาเรื่องเมียช้อยขึ้นมากแล้วในนิตยสารฉบับต่างๆ วิทยานิพนธ์ของ พิมพัทธัย ชูแสงศรี แสดงให้เห็นว่า ปัญหาในจดหมายที่ผู้อ่านทางบ้านนิยมส่งเข้ามาให้กองบรรณาธิการนิตยสารผู้หญิง เช่น *นารีนาถ แม่ศรีเรือน และขวัญเรือน* ช่วยตอบมากที่สุดก็คือ ปัญหาเรื่องสามีนอกใจไปมีผู้หญิงอื่น¹ นอกจากจดหมายจากผู้อ่านทางบ้านแล้ว นิตยสารผู้หญิงเหล่านี้ยังมีการตีพิมพ์บทความที่แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาเรื่องสามีนอกใจ หรือปัญหาเกี่ยวกับเมียช้อย เช่น บทความเรื่อง “ปัญหาไฟในใจ” ของนักเขียนนามปากกา ‘ฉวง ฉายฉาน’ ซึ่งตีพิมพ์อยู่ใน *สตรีสาร* ในปี พ.ศ. 2524 วิเคราะห์ถึงสาเหตุที่ทำให้ผู้ชายมีเมียช้อยว่า “ผมนอนตาค้างเพราะเรื่องทำนองนี้ (หมายถึงเรื่องผู้ชายมีเมียช้อย – ผู้เขียน) อยู่ไม่น้อยเลย และต้องถามขึ้นมาบ่อยๆว่า ทำไม?...หรือว่าปัญหานี้เป็นปัญหาของยุคสมัย กล่าวคือ สถานภาพทางสังคมเปลี่ยนไป ทำให้ผู้หญิงทำงานนอกบ้านมากขึ้น หรือสถานภาพบีบคั้นทางเศรษฐกิจ ทำให้ผู้ชายมีสตางค์เหลือเฟือ หรือสภาพทางสังคมที่วุ่นวาย ส่งผลให้คนหาทางตัดดวง ‘ความสุข’ ให้ชีวิตกันด้วยวิธีนี้ หรือความคิดด้าน ‘รักเสรี’ ระบาดในสังคมเรามากขึ้น บรรดาผู้รู้และผู้มีประสบการณ์ชีวิตทั้งหลายเหลียวช่วยกันคิดหน่อยเถอะครับ เพราะเรื่องทำนองนี้ไม่ใช่ทั้งปัญหาน้ำมันหรือปัญหาหัวใจธรรมดา แต่เป็นปัญหาไฟในหัวใจ”² แม้สาเหตุที่ ‘ฉวง’ ให้มาจะไม่ชัดเจนนักว่า สาเหตุทั้ง 5 ประการนำไปสู่การที่สามีมีเมียช้อยอย่างไร แต่จากการเรียกปัญหาที่ผู้ชายมีเมียช้อยว่าเป็น “ปัญหาของยุคสมัย” รวมทั้งการวิเคราะห์เพื่อหาสาเหตุแห่งปัญหาและเชิญชวนผู้อ่านมาร่วมกันวิเคราะห์เพื่อหาทางแก้ไข ก็แสดงให้เห็นว่า ในทัศนะของ ‘ฉวง’ ปัญหาเรื่องผู้ชายมีเมียช้อยเป็นปัญหาสำคัญของสังคมไทย และยังสัมพันธ์กับบริบทในสังคมไทยที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปในขณะนั้น เช่น การที่ผู้หญิงชนชั้นกลางออกมาทำงานนอกบ้าน การเปลี่ยนแปลงความคิดเรื่องความรัก หรือการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ขณะเดียวกัน นวนิยายหลายเรื่องที่เผยแพร่ในช่วงทศวรรษ 2490 – 2530 ก็มีโครงเรื่องเกี่ยวกับความสัมพันธ์สามเส้าระหว่าง สามี เมียหลวง และเมียช้อย เช่น *เมียช้อย* ของยาขอบ (ไม่สามารถระบุปีได้)³, *เมียหลวง* ของกฤษณา อโศกสิน (2512), *เมียช้อย* ของทมยันตี (2516), *ดาวนภา* ของทมยันตี (2534) เป็นต้น ตรีศิลป์ บุญขจรเสนอว่า นวนิยายคือเงาสะท้อนสภาพของสังคม⁴ ดังนั้น ในทศวรรษ 2490 – 2530 ซึ่งมีนวนิยายเกี่ยวกับเรื่องเมียช้อยออกมามากมายเป็นจำนวนมากนี้ย่อมเป็นการสะท้อนให้เห็นความสนใจของคนในสังคมไทยที่มีต่อปัญหาเรื่องเมียช้อย

เมื่อพิจารณางานประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องผู้ชายมีเมียช้อยจะพบว่า งานศึกษาทางประวัติศาสตร์มักให้ความสำคัญต่อประเด็นเรื่องผู้ชายมีเมียช้อย ในฐานะเครื่องบ่งชี้ความเป็นสมัยใหม่ที่ได้รับอิทธิพล

¹ พิมพัทธัย ชูแสงศรี. (2534). *ความคิดของผู้หญิงในนิตยสารผู้หญิง พ.ศ. 2500-2516*. วิทยานิพนธ์ ศ.ป. (ประวัติศาสตร์). หน้า 145.

² ฉวง ฉายฉาน. (2524, 19 เมษายน). ปัญหาไฟในใจ. *สตรีสาร*. 34(3): 39.

³ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. (2556). อ่าน “ได้” อ่าน “เป็น”. หน้า 246 – 253.

⁴ ตรีศิลป์ บุญขจร. (2521). *พัฒนาการนวนิยายไทย พ.ศ. 2475 – 2500: การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างนวนิยายกับสังคม*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). หน้า 243.

จากระบบอาณานิคม ที่ทำให้สยามต้องปรับตัวเพื่อให้มีความศิวิไลซ์ทัดเทียมนานอารยประเทศ¹ งานวิจัยเหล่านี้เห็นว่ามีความสำคัญต่อการศึกษานโยบายความขึ้นนี้มาก เนื่องจากแสดงให้เห็นกระบวนการที่ทำให้เกิดครอบครัวแบบสมัยใหม่ที่มีมโนทัศน์แบบผัวเดียวเมียเดียวและรักเดียวใจเดียวขึ้นในสังคมไทย อีกทั้งยังแสดงให้เห็นกระบวนการที่ทำให้เมียน้อยหายไปทั้งในทางกฎหมายและวัฒนธรรม แต่จากสถิติการหย่าร้างในประเทศไทยในช่วง พ.ศ. 2512 - 2521 กลับพบว่า การนอกใจเป็น 1 ใน 5 สาเหตุหลักที่ทำให้คู่สมรสหย่าร้างกัน² รวมถึงภาวะที่คนในสังคมให้ความสำคัญกับปัญหาเรื่องเมียน้อยจนถึงกับเรียกว่าเป็น “ปัญหาของยุคสมัย” นั้นย่อมแสดงให้เห็นว่า ยังคงมีความลึกลับอยู่มากระหว่างบรรทัดฐานทางสังคมว่าด้วยวัฒนธรรมผัวเดียวเมียเดียวกับพฤติกรรมในชีวิตสมรสของชนชั้นกลางไทย บทความนี้จึงต้องการศึกษาว่าเพราะเหตุใดการมีเมียน้อยจึงยังคงปรากฏอยู่ในสังคมไทยในทศวรรษ 2490 - 2530 ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่มโนทัศน์ผัวเดียวเมียเดียว, ศีลธรรมความซื่อสัตย์, ครอบครัวแบบอุดมคติ และการนำเสนอภาพเมียน้อยในแง่ลบกำลังเติบโตและแพร่หลายอยู่ในสังคมไทย

ดังนั้นบทความนี้จึงต้องการทบทวนปรากฏการณ์การมีเมียน้อยในสังคมไทยเสียใหม่ โดยนำประเด็นเรื่องเพศสภาพและมโนทัศน์ความรักเข้ามาพิจารณาร่วมด้วย ซึ่งตั้งอยู่บนคำถามว่า ผู้ชายและผู้หญิงในทศวรรษ 2490 - 2530 มีมโนทัศน์และความคาดหวังเกี่ยวกับความเป็นสามีภรรยาและความรักอย่างไร มโนทัศน์และความคาดหวังดังกล่าวส่งผลอย่างไรต่อชีวิตคู่และการเกิดปัญหาเมียน้อย คำตอบของคำถามข้างต้นจะช่วยให้เราเข้าใจการเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์ความเป็นสามี เมียหลวง และเมียน้อยในสังคมไทยช่วงทศวรรษ 2490 - 2530 เปลี่ยนไปอย่างไร เพื่อตอบคำถามข้างต้นบทความนี้ใช้หลักฐานหลักคือ *สตรีสาร* เนื่องจากเป็นนิตยสารที่ได้รับความนิยมสูงทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด³ นอกจากนี้ *สตรีสาร* แม้จะเป็นนิตยสารสตรีแต่ก็มีพื้นที่ให้แก่ผู้ชายด้วย⁴ ดังนั้น *สตรีสาร* จึงสะท้อนความคิด ความหวัง อารมณ์ความรู้สึกของทั้งผู้หญิงและผู้ชาย⁵ และสาเหตุที่บทความนี้เลือกศึกษาทศวรรษ 2490 - 2530 เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาปัญหาเรื่องเมียน้อยเป็นปัญหาที่ได้รับความสนใจจากคนในสังคมมาก โดยจะเห็น

1 ตัวอย่างศึกษาที่ว่าด้วยประเด็นผัวเดียวเมียเดียว อาทิ Suwadee T. Patana. (1994). *Polygamy or Monogamy: The Debate on Gender Relations in Thai Society, 1913 - 1935*. (Paper to be Presented). Tamara Loos. (2006). *Subject Siam: Family, Law and Modernity in Thailand*. chapter 1,5. สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ. (2553). *ความเป็นชายที่เปลี่ยนไป สังคมไทยที่เปลี่ยนแปลง*. (เอกสารนำเสนอ). Scot Barne. (2002). *Woman, Man, Bangkok: Love, Sex & Popular Culture in Thailand*. chapter 6. สุระเชษฐ์ สุขลาภกิจ. (2556). “ผัวเดียวเมียเดียว” ในสังคมไทยสมัยใหม่ จากทศวรรษ 2410 ถึงทศวรรษ 2480. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). หน้า 128.

2 วันทนา กลิ่นงาม. (2523). *ภาวการณ์หย่าร้างของประชากรไทยในเขตกรุงเทพมหานครระหว่างปี พ.ศ. 2512 - 2521*. หน้า 116.

3 ชนกพร อังศุวิริยะ. (2551). “ความเป็นหญิง” ในนิตยสารสตรีสาร (พ.ศ. 2491 - 2539): การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์. วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ภาษาไทย). หน้า 24.

4 โดยมีหลายคอลัมน์ที่เปิดรับความเห็นของผู้ชาย เช่น คอลัมน์ “ทรศนะชาย”, คอลัมน์ “พ่อบ้านแม่เรือน” ที่เปิดโอกาสให้นักเขียนทั้งชายและหญิงเขียนบทความเกี่ยวกับเรื่องในบ้านเข้ามาตีพิมพ์

5 อย่างไรก็ตามข้อจำกัดของ *สตรีสาร* ก็คือ เราไม่สามารถระบุได้ว่า ข้อความในบทความนั้นๆ เป็นข้อความที่เขียนส่งเข้ามาโดยผู้อ่านผู้หญิง หรือผู้อ่านผู้ชายตามชื่อของคอลัมน์เช่น *สตรีสาร* ปีที่ 10 ฉบับที่ 23 ผู้เขียนทั้งในคอลัมน์ “ทรศนะหญิง” และ “ทรศนะชาย” ต่างก็ใช้นามปากกาเดียวกันคือ ป.ศักดิ์สุวรรณ อย่างไรก็ตาม เนื้อหาในบทความก็อิงตามเพศที่ระบุในคอลัมน์ เช่น ในคอลัมน์ “ทรศนะหญิง” ใช้ชื่อบทความว่า “จดหมายจากพี่หญิง” และ “ทรศนะชาย” ใช้ชื่อบทความว่า “จดหมายจากน้องชาย” เราทำได้เพียงอ่านข้อความที่ปรากฏในบทความเหล่านี้ เพื่อเข้าใจว่า คนในทศวรรษ 2490 - 2530 มีมโนทัศน์และความคาดหวังเกี่ยวกับ ความเป็นหญิง และความเป็นชาย อย่างไรเท่านั้น ป.ศักดิ์สุวรรณ. (2501, 1 กุมภาพันธ์). จดหมายจากพี่หญิง, จดหมายจากน้องชาย. *สตรีสาร*. 10(23): 32-33.

จากบทความของ ‘ฉวง ฉายฉาน’ และนวนิยายเกี่ยวกับเมียน้อยจำนวนมากที่กล่าวแล้วในข้างต้น นอกจากนี้สังคมไทยในทศวรรษ 2490 - 2530 ยังมีการเปลี่ยนแปลงหลายประการ เช่น การที่ผู้หญิงชนชั้นกลางจำนวนมากได้รับการศึกษาสูงขึ้น และได้ออกไปทำงานนอกบ้านเช่นเดียวกับสามี¹, การเติบโตขึ้นของกระแสการเรียกร้องสิทธิสตรีในประเทศไทย, การเติบโตทางเศรษฐกิจ สิ่งเหล่านี้อาจกระทบกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาในครอบครัวและอาจส่งผลให้เกิดปัญหาเมียน้อยขึ้นในสังคมไทย อีกทั้งอรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ยังระบุว่า ทศวรรษ 2490 - 2530 เป็นช่วงเวลาที่ทำให้ชนชั้นกลาง “เกิด” และ “เปลี่ยนแปลง” มากที่สุด² ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นว่า ทศวรรษดังกล่าวเหมาะที่จะศึกษาผลกระทบจากการเกิดและเปลี่ยนแปลงของชนชั้นกลางมากกว่าช่วงอื่น นอกจากนี้ ในทศวรรษ 2540 ยังเป็นช่วงเวลาที่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจครั้งใหญ่ในเมืองไทย อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงบริบทหลายอย่างในสังคมไทย³ ดังนั้น บทความนี้จึงยุติอยู่เพียงทศวรรษ 2530 เท่านั้น บทความนี้มีสมมติฐานว่าความเข้าใจเรื่องความเป็นชายและความเป็นหญิงที่แตกต่างกันของผู้ชายและผู้หญิงในทศวรรษ 2490 - 2530 ส่งผลต่อความรักและความคาดหวังให้คู่สมรสของตนแสดงออกถึงความรักในรูปแบบที่แตกต่างกันไปด้วย และความเข้าใจเรื่องการแสดงความรักที่แตกต่างกันนี้ก็เป็นส่วนสำคัญที่ส่งผลให้ผู้ชายและผู้หญิงมีชีวิตคู่ที่ไม่ราบรื่นนัก อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการเกิดปัญหาเมียน้อยในสังคมไทย อย่างไรก็ตาม พึงต้องกล่าวไว้ด้วยว่า สมมติฐานข้างต้นตั้งขึ้นจากผู้เขียนและผู้อ่าน *สตรีสาร* ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นชนชั้นกลางเท่านั้น⁴ มิได้หมายถึงกลุ่มคนทุกชนชั้นในสังคม นอกจากนี้

¹ อย่างไรก็ตามพึงกล่าวด้วยว่า “ผู้หญิงที่ออกไปทำงานนอกบ้าน” ที่กล่าวถึงในบทนี้หมายรวมถึงเฉพาะผู้หญิงชนชั้นกลางที่เป็นผู้อ่านหลักของ *สตรีสาร* ในทศวรรษ 2490 ถึง 2530 เท่านั้น มิได้หมายรวมถึงผู้หญิงทุกชนชั้น ทั้งนี้ เนื่องจากผู้หญิงชนชั้นล่าง เช่น ครอบครัวเกษตรกรมักได้ออกไปทำงานนอกบ้านกันเป็นปกติมาตั้งแต่สังคมก่อนสมัยใหม่แล้ว ดังที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ เสนอว่าเมื่อสองร้อยปีก่อน ผู้หญิงที่มาจากครอบครัวเกษตรกรโดยเฉพาะผู้หญิงในชนบทนั้น มีบทบาทในด้านการเป็นผู้ผลิตหลักในครอบครัว เช่น การถนอมถนอม ถักนิต ถักผ้า เกี่ยวข้าว รวมทั้งการเพาะปลูกเพื่อหารายได้นอกฤดูทำนา เช่นเดียวกับงานของสุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร ที่ศึกษาการทำงานของผู้หญิงตามแนวทางมานุษยวิทยาเชิงประวัติ และพบว่าตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงต้นรัตนโกสินทร์นั้น เมื่อหญิงชายในชนบทสมรสกันแล้ว ก็มักจะอาศัยอยู่กับพ่อแม่ของฝ่ายภรรยา ทำให้ผู้หญิงมีสถานภาพสูงในครอบครัว และมีอำนาจในการควบคุมที่ดินซึ่งมักจะเป็นที่ดินที่ได้รับมาจากพ่อแม่ของตน ผู้หญิงจึงมีบทบาทในการทำกินเท่าเทียมกับผู้ชาย จนถึง พ.ศ. 2478 การออกกฎหมายครอบครัวในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ทำให้อำนาจการควบคุมที่ดินทำกินที่เคยอยู่ในมือของผู้หญิงเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากกฎหมายกำหนดให้ผู้ชาย ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้มีสิทธิในทรัพย์สินของครอบครัว นอกจากนี้ สภาพการพัฒนาในระบบทุนนิยมที่มีอิทธิพลสูงในสังคมไทยมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 ก็ส่งผลต่อสถานภาพของผู้หญิง กล่าวคือ รูปแบบการตั้งถิ่นฐานอยู่กับญาติฝ่ายหญิงเปลี่ยนแปลงไป เพราะเกิดการอพยพย้ายถิ่นเพื่อการจ้างงาน แรงงานผู้หญิงถูกถือเป็นแรงงานเสริมเพื่อช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจของครอบครัว ขณะที่สำหรับผู้หญิงชนชั้นสูงนั้นก็มีการตื่นตัวด้านการทำงานมานานแล้ว ดูเพิ่มเติมใน นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2535). สถานภาพของผู้หญิง: อดีต ปัจจุบัน อนาคต. ใน *การประชุมสมัชชาสตรีแห่งชาติ ครั้งที่ ๑ ปีสตรีไทย พุทธศักราช ๒๕๓๕*. หน้า 36 - 43.

² อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2556). ความรู้สึกกับประวัติศาสตร์: ประวัติศาสตร์ความรู้สึก. ใน *ด้วยรัก เล่มที่ 1: ปรัชญาและสาระของประวัติศาสตร์และสังคมศาสตร์*. หน้า 130 - 173.

³ คริส เบเกอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2557). *ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย*. หน้า 315.

⁴ ดัชนี วิลลา วิลัยทอง ชี้ให้เห็นว่าผู้อ่าน *สตรีสาร* “เป็นผู้หญิงชนชั้นกลาง ที่สามารถจะซื้อนิตยสารราคา 2 บาทได้ในขณะที่ค่าก๋วยเตี๋ยวชามละ 5 สตางค์” ขณะที่วิทยานิพนธ์ของอรอนงค์ สวัสดิ์บุรี ซึ่งศึกษาเฉพาะจดหมายที่ส่งมาในคอลัมน์ “ตอบปัญหา” ใน *สตรีสาร* ตั้งแต่ พ.ศ. 2494 - 2530 ก็พบว่า มีจดหมายที่ส่งมาตีพิมพ์ 340 ฉบับ และประมาณ ร้อยละ 80 มีการศึกษาในระดับอุดมศึกษามีเพียงส่วนน้อยเท่านั้น ที่มีการศึกษาระดับต่ำกว่ามัธยมศึกษา ดังนั้นนิยามของคำว่า “ชนชั้นกลาง” ที่ใช้ในบทความชิ้นนี้คือกลุ่มคนที่ได้รับการศึกษาค่อนข้างสูง และให้ความสำคัญกับเรื่องอาชีพการงาน ทรัพย์สินเงินทอง ดู Villa Vilaithong. (2006). A Cultural History of Hygiene Advertising in Thailand 1940s-early 1980s. Dissertation, Ph.D. (History). p. 206. ออรอนงค์ สวัสดิ์บุรี. (2533). *คอลัมน์ตอบปัญหาชีวิตในการสะท้อนบทบาทและสถานภาพสตรีไทย*. วิทยานิพนธ์ น.ม. (การสื่อสารมวลชน). หน้า 122 -123.

บทความชิ้นนี้ก็มีได้มีจุดประสงค์เพื่อปฏิเสธปัญหาเมียน้อยที่เกิดจากประเด็นเรื่องต้นหาหรือทรัพย์สินเงินทอง บทความนี้เพียงต้องการนำเสนอปัญหาเกี่ยวกับเมียน้อยโดยใช้วิธีคิดแบบประวัติศาสตร์เพศสภาพ (gender history) ที่ให้ความสำคัญกับมโนทัศน์ความเป็นหญิงความเป็นชายในทศวรรษ 2490 - 2530 ตลอดจนผลกระทบของปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายที่มาจากความเข้าใจมโนทัศน์ความเป็นสามีและความเป็นภรรยาที่ต่างกันของผู้หญิงและผู้ชายเท่านั้น

มโนทัศน์ความรักของสามีภรรยาในสังคมไทยในทศวรรษ 2490 - 2530

มโนทัศน์ความรักระหว่างคู่สมรสในทศวรรษ 2490 - 2530 ได้รับการพัฒนาขึ้นโดยสัมพันธ์กับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์สังคมและภูมิปัญญาในสังคมไทย กล่าวคือ การอุบัติขึ้นของมโนทัศน์ผู้เดียวเมียเดียวในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ได้ส่งผลให้เกิดการให้คุณค่าแก่ชายหญิงที่รักเดียวใจเดียว นั่นคือมีคู่สมรสเพียงคนเดียวเท่านั้น สกอต บาร์เม่ (Scot Barne) เสนอว่า มโนทัศน์เรื่องรักเดียวใจเดียวและผู้เดียวเมียเดียวนั้นเกิดขึ้นมาพร้อมกันในสมัยรัชกาลที่ 5 เนื่องจากชนชั้นกลางพยายามเรียกร้องความเท่าเทียมกันระหว่างชายหญิง เช่น เทียนวรรณ เป็นต้น ความรักแบบโรแมนติกที่เน้นความรักเดียวใจเดียวและความซื่อสัตย์ระหว่างผู้เมียคือบรรทัดฐานที่ชนชั้นกลางนำมาใช้เป็นศีลธรรมทางเพศและเพื่อควบคุมพฤติกรรมกามารมณ์ของสามีและภรรยา¹ ขณะที่ทามารา ลูส (Tamara Loos) วิเคราะห์ว่ามโนทัศน์ผู้เดียวเมียเดียวนั้นเป็นความพยายามของรัชกาลที่ 6 ที่พยายามสร้างแนวคิดสุภาพบุรุษ กล่าวคือชายที่จะเป็นสุภาพบุรุษนั้นจะต้องมีความรักเดียวใจเดียว มีความซื่อสัตย์ต่อภรรยา² ต่อมาในทศวรรษ 2470 นักเขียนนวนิยายหลายคนได้สอดแทรกแนวคิดเกี่ยวกับ “ผู้เดียวเมียเดียว” ไว้ในงานเขียนของตน³ ภายหลังการปฏิวัติ 2475 รัฐบาลประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัว พ.ศ. 2478 ซึ่งรับรองหลักการผู้เดียวเมียเดียว⁴ และในสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม “ผู้เดียวเมียเดียว” ก็กลายเป็น

¹ การมีศีลธรรมทางเพศนี้จะทำให้ครอบครัวยืนยาว ต่อมาในทศวรรษ 2470 สังคมไทยเปลี่ยนสู่ความทันสมัยแบบตะวันตก ความรู้วิทยาศาสตร์แทรกซึมอยู่ในกลุ่มชนชั้นกลาง ความรักสมัยใหม่ถูกแยกออกจากกามารมณ์ซึ่งถือเป็นสิ่งล้าสมัยในช่วงนี้ ชนชั้นกลางเรียกร้องความเท่าเทียมในการเลือกคู่ ผู้หญิงจะต้องใช้ความรักโรแมนติกในการเลือกคู่ของตนไม่ใช่การคลุมถุงชนโดยพ่อแม่ และทั้งคู่ก็จะอยู่ด้วยกันโดยใช้ความซื่อสัตย์และมโนทัศน์ความรักเดียวใจเดียว โปรดดูเพิ่มเติมที่ Scot Barne. (2002). *แหล่งเดิม*. chapter 6.

² Tamara Loos. (2006). *แหล่งเดิม*. chapter 5.

³ สุรเชษฐ์ สุขลากกิจ พบว่านักเขียน อาทิ “ศรีบุรพา” และ “ดอกไม้สด” ต่างก็นำเสนอภาพตัวละครเอกทั้งชายและหญิงที่ต้องการจะมีรักเดียวใจเดียวกับคนที่ตนเองเลือกโดยไม่ผ่านความเห็นชอบของพ่อแม่ นวนิยายเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงทัศนะของชนชั้นกลางที่ต้องการครอบครัวแบบสมัยใหม่ กล่าวคือเป็นครอบครัวแบบตะวันตกที่มิใช่ “ผู้เดียวหลายเมีย” โปรดดูเพิ่มเติมที่ สุรเชษฐ์ สุขลากกิจ. (2556). *แหล่งเดิม*. บทที่ 3. และ สมิทธิ์ ถนอมศาสนะ. (2558). *การเปลี่ยนแปลงทางความคิดของชนชั้นกลางไทยกับ “เรื่องอ่านเล่น” ไทยสมัยใหม่ ทศวรรษ 2460-2480*. วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ประวัติศาสตร์). บทที่ 4.

⁴ กล่าวคือ มาตรา 1451 ระบุว่า “บุคคลใดจดทะเบียนสมรสแล้ว จะจดทะเบียนอีกไม่ได้ เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่า การสมรสครั้งก่อนได้หมดไปแล้วเพราะตาย หย่า หรือศาลเพิกถอน” ประสพสุข บุญเดช. (2556). *หลักกฎหมายครอบครัว*. หน้า 12. นอกจากนี้ อภิรักษ์ สุริยพันธุ์ ยังกล่าวว่า แม้กฎหมายนี้จะไม่ได้มีบทลงโทษหรือมีข้อกำหนดที่ทำให้ชายมีเมียน้อยได้ยากขึ้น แต่ก็ทำให้ความคิดเรื่องผู้เดียวหลายเมียเป็นเรื่องที่ไม่สามารถเปิดเผยได้ในพื้นที่สาธารณะ และยังเป็นภาระกระทำที่รัฐทำให้เมียน้อยหายไปในพื้นที่สาธารณะ (public sphere) และเมียหลวงกลายเป็นผู้มีสิทธิมากกว่าเนื่องจากมีกฎหมายรองรับ ดู อภิรักษ์ สุริยพันธุ์. (2552). *มโนทัศน์เรื่อง “เมีย” ในสังคมไทย พ.ศ. 2394-2478*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). หน้า 178.

“วัฒนธรรมของชาติ”¹ อาจเรียกกระบวนการทางกฎหมายและวัฒนธรรมเหล่านี้ได้ว่าเป็นการทำให้การเมืองมีผลต่ออารมณ์รักของประชาชน (The Politicization of Romantic Love)²

อย่างไรก็ตาม แม้ “ความรักเดียวใจเดียว” จะกลายเป็นมาตรฐานทางศีลธรรมแบบใหม่สำหรับสถาบันครอบครัวไทย แต่เราก็มีอาจปฏิเสธได้ว่าแม้ในช่วงทศวรรษ 2490 – 2530 คู่สมรสยังคงพิจารณาความหมายของ “ความรัก” ของกันและกันผ่านปฏิสัมพันธ์ บทบาทและหน้าที่ภายในครัวเรือนระหว่างกันในชีวิตสมรสร่วมไปกับมาตรฐานทางศีลธรรมใหม่นั้นด้วย ดังเห็นได้การผลิตซ้ำความรู้ที่ว่า ภรรยาเป็นผู้ดูแลปรนนิบัติสามีมาตั้งแต่ในอดีต ดังปรากฏในบทวรรณกรรมไทยแต่โบราณ³ แม้จะล่วงเข้ามาในสมัยประชาธิปไตยแล้ว บทบาทและหน้าที่ของผู้หญิงก็ยังไม่เปลี่ยนไปจากในเวลาก่อนหน้านัก จะเห็นได้จาก *คู่มือสมรส* จัดพิมพ์โดยกระทรวงสาธารณสุขที่ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2486 ได้กล่าวถึงหน้าที่ของภรรยาที่พึงอุปการะสามีว่ามีห้าประการ และหนึ่งในห้าประการนั้นคือ “หมั่นประกอบกิจการงานในบ้านให้เป็นไปโดยเรียบร้อย สัมกับฐานะ...ตลอดจนเสื้อผ้าเครื่องใช้สอยของผัว”⁴ ความคิดดังกล่าวได้รับการผลิตซ้ำอีกหลายครั้งในหนังสือประเภท “คู่มือ” การสมรส ที่ออกมาในทศวรรษ 2490 – 2510 ดังเช่นหนังสือเรื่อง *หลักการครองชีวิตและแง่คิดในชีวิตสมรส* ของหม่อมหลวงฉอาน อิศรศักดิ์ ซึ่งกล่าวถึงหน้าที่ที่เมียพึงปฏิบัติต่อผัวว่า “ดูแลการบ้านเรือน...ทำให้บ้านเป็นประดุจสวรรค์แก่เขา และเขาเป็นเสมือนเทพบุตรผู้มีอิสระเต็มที่”⁵ บ้านถูกเปรียบเทียบกับสวรรค์ แต่สวรรค์ที่หม่อมหลวงฉอาน กล่าวถึงนี้ เป็นสวรรค์ของผู้ชาย ในที่นี้หน้าที่ของแม่บ้านจึงไม่ใช่แค่ดูแลทำความสะอาดบ้านให้สะอาดเรียบร้อยเท่านั้น แต่ยังรวมถึงต้องดูแลปรนนิบัติสามีผู้เป็นเทพบุตรของสวรรค์ให้ดีอีกด้วย⁶ เหล่านี้คือการสะท้อนให้เห็นการดำรงอยู่ของลำดับชั้นทางเพศสภาพ

1 โดยรัฐบาลมีคำแนะนำข้อควรปฏิบัติที่ผัวและเมียควรปฏิบัติต่อกันฝ่ายละ 5 ข้อ และหนึ่งใน 5 ข้อที่ทั้งสองฝ่ายควรปฏิบัติต่อกันคือ การ “ไม่ประพฤติล่วงใจ” กัน ดู สุรเชษฐ์ สุขลาภกิจ. (2556). แหล่งเดิม. หน้า 134.

2 กล่าวคือ การที่รัฐออกกฎหมายหรือกฎวัฒนธรรมของชาติให้ครอบครัวของคนในชาติเป็นครอบครัวแบบผัวเดียวเมียเดียว ทำให้ประชาชนสมารถนำความคิดของรัฐเข้าเป็นส่วนหนึ่งของความคิดและอารมณ์ความรู้สึกของตน เช่น ในกรณีความรักเดียวใจเดียวนี้ แนวคิด “ผัวเดียวเมียเดียว” ของรัฐก็ได้ส่งผลต่อความคิดและอารมณ์ของผู้หญิง ทำให้ผู้หญิงมีมโนทัศน์ความรักแบบ “รักเดียวใจเดียว” และมองว่าสามีเป็นของตนเองแต่เพียงผู้เดียว

3 อาทิ *สุภาชีวิตสอนหญิง* ของสุนทรภู่ ความตอนหนึ่งว่า “จงปฏิบัติสามีเป็นที่รัก สามีภักดีโดยเที่ยงไม่เดียงสา มิให้เคืองซนขัดเรื่องอชฌา ถึงเวลายามนอนผ่อนเอาใจ ก้มกราบบาทสามีเป็นที่ขี้ยี่ง สรรพสิ่งชอบประกอบให้ ตื่นก่อนนอนหลังระงับไว้ ตักน้ำไว้คอยทำให้สามี จะได้ชำระพักตราพลาเข้า นวลเจ้าจำไว้เป็นศักดิ์ศรี หาหากพันพลุบุหรืดี มาตั้งที่ตามตำแหน่งที่แห่งเคย” กลอนบทนี้แสดงให้เห็นว่า หญิงผู้เป็นภรรยาควรปรนนิบัติเอาอกเอาใจและให้ความเคารพสามีของตนมิให้ขาดตกบกพร่อง และทุ่มเทเวลาที่มี เพื่อให้เป็นที่พึงพอใจชายผู้เป็นสามี ดู เอกรัตน์ อุดมพร. (2548). *สุภาชีวิตสอนหญิง*. หน้า 114.

4 กระทรวงสาธารณสุข. (2498). *คู่มือสมรส*. หน้า 12.

5 ไม่ปรากฏว่าหนังสือเล่มนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกปีใด แต่เมื่อมาถึง พ.ศ. 2513 สำนักพิมพ์ก็ระบุในคำนำว่า หนังสือเล่มนี้ได้รับการพิมพ์มาก่อนหน้าแล้วถึง 16 ครั้ง จึงอาจเป็นไปได้ว่า หนังสือเล่มนี้จะถูกแต่งขึ้นในทศวรรษ 2490 – 2500 ฉอาน อิศรศักดิ์, ม.ล. (2513). *หลักการครองชีวิต และแง่คิดในชีวิตสมรส*.

6 ตลอดทศวรรษ 2490 – 2530 บทความหลายชิ้นใน *สตรีสาร* ก็กล่าวถึงบ้านในลักษณะที่เป็นสวรรค์ของผู้ชาย และผู้หญิงมีหน้าที่ทั้งทำความสะอาดบ้าน และปรนนิบัติสามี เช่น บทความเรื่อง “แม่บ้านแบบฉบับ” ของผู้เขียนนามปากกา ‘ผมเอง’ ใน พ.ศ. 2502 บทความชิ้นนี้ต้องการนำเสนอหน้าที่ที่แม่บ้านพึงกระทำ กล่าวคือ “ต้องมีความสามารถในการทำบ้านให้เป็นวิมานแสนสุข...ทำให้พ่อบ้านรู้สึกว่าเขาเป็นประมุขของบ้านอย่างร้อยเปอร์เซ็นต์เต็ม” ดู ผมเอง. (2502, ต้นพฤศจิกายน). แม่บ้านแบบฉบับ. *สตรีสาร*. 12(272): 23.

(gender hierarchy) ในครอบครัวไทย ซึ่งผู้ชายจะอยู่ในตำแหน่งที่สูงกว่าผู้หญิง ผู้หญิงจึงมีหน้าที่ต้องดูแลปรนนิบัติสามีให้เขามีความสุข

ตั้งแต่ทศวรรษ 2490 เป็นต้นมาเป็นช่วงเวลาที่ผู้หญิงเริ่มออกไปทำงานนอกบ้านมากขึ้น แต่การปรนนิบัติสามีนั้นยังคงเป็นหน้าที่ของผู้หญิงที่ต้องกระทำมิให้ขาดตกบกพร่อง และเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของการนิยามความรักที่ภรรยาพึงมีให้แก่สามี ดังปรากฏในบทความเรื่อง “หนีไม่พ้น” ของ ‘นงนรินทร์’ ในพ.ศ. 2512 ที่ระบุว่าบ้านจะเป็นสวรรค์ของสามีหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับภรรยา “หน้าที่ของผู้หญิงก็คือการทำให้ผู้ชายมีความสุข วิธีทำให้ผู้ชายมีความสุขก็ของธรรมดา คือดูแลเอาใจใส่ให้เขากินอยู่หลับนอนอย่างสบาย เขาต้องการความเอาใจใส่เล็กๆ น้อยๆ เช่น น้ำผลไม้ชื่นใจเมื่อเขาเหนื่อย เงาะที่ไม่ต้องควั่นหรืออกถ้าเธอไม่มีเวลา แต่ต้องปอกส่งมาให้เขาด้วยตัวเอง ถ้าเขาคุยอวดเรื่องเหล่านี้กับใครๆ ก็มีใช้เพื่อแสดงว่าภริยาของเขาดี แต่เพื่อแสดงว่าเขาดีพอที่จะได้รับความสนใจเช่นนั้นจากเธอต่างหาก ความสนใจจากผู้หญิงทำให้ผู้ชายภูมิใจในตัวเอง ความสุขของผู้ชายอยู่ตรงนั้นแหละ”¹ ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า แม้บริบททางสังคมที่เปลี่ยนไปนั้นจะส่งผลกระทบต่อชีวิตประจำวันของแม่บ้าน โดยเฉพาะหากเธอต้องออกไปทำงานนอกบ้าน แต่ชายผู้เป็นสามีก็ยังคงยืนยันว่า “หน้าที่ของผู้หญิงก็คือการทำให้ผู้ชายมีความสุข” ดังนั้นแม่เธอไม่จำเป็นต้องควั่นเงาะให้ แต่เธอก็ต้อง “ปอกส่งมาให้เขาด้วยตัวเอง” เนื่องจากการปรนนิบัติดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า แม่จะเร่งรีบแค่ไหนเธอก็ยังหาเวลามาปรนนิบัติดูแลเขาได้ตามแบบฉบับของภรรยาผู้เอาใจใส่สามี ซึ่งเป็นภรรยาแบบที่สามีต้องการ อาจกล่าวอีกอย่างว่า สำหรับผู้ชายแล้ว การที่ภรรยาเอาใจใส่และปรนนิบัติเขา นั้น หมายถึงการแสดงความรักของภรรยาที่มีต่อตน และทำให้เขาได้รับการยอมรับทางสังคม (social recognition) จากภรรยาว่าเขายังคงมีสถานภาพและอำนาจปิตาธิปไตยในบ้านเหนือกว่าเธอ แม้ว่าเธอจะไปทำงานเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวเช่นเดียวกับเขาก็ตาม ในที่นี้จึงอาจกล่าวได้ว่า การที่ภรรยาเอาใจใส่และปรนนิบัติสามีนั้น คือสิ่งสำคัญที่ช่วยค้ำชู ความสุขของครอบครัวและส่งเสริมสถานภาพปิตาธิปไตยของสามี ดังที่ปรากฏในความตอนท้ายว่า “ความสนใจจากผู้หญิงทำให้ผู้ชายภูมิใจในตัวเอง ความสุขของผู้ชายอยู่ตรงนั้นแหละ”

สำหรับผู้หญิงแล้ว เธอก็ต้องการการดูแลเอาใจใส่จากชายผู้เป็นสามีด้วยเช่นกัน เพราะสิ่งนี้ถือเป็นเครื่องช่วยปลอบประโลมจิตใจจากความเหน็ดเหนื่อยจากการทำงานทั้งในและนอกบ้าน การได้รับการดูแลเอาใจใส่และเอาอกเอาใจอย่างสม่ำเสมอจึงเป็นสิ่งที่บ่งชี้ว่าสามีรักและจริงใจต่อเธอมีเสื่อมคลาย เช่น การชื่นชม การไถ่ถามสารทุกข์สุกดิบ การแสดงความรักด้วยการกอดจูบ แต่ถ้าหากสามีของเธอละเลยสิ่งต่างๆ เหล่านี้ไปย่อมทำให้หญิงคนรักรู้สึกไม่มั่นคงในความรักของเขา ดังเช่นในบทความเรื่อง “ปีใหม่ วันใหม่ รักกันใหม่” ของ ‘ส.สุดสวาท’ ในปี พ.ศ. 2503 ได้นำจดหมายของหลานสาวของตนแสดงต่อผู้อ่าน หลานสาวของ ส.สุดสวาท นี้เพิ่งแต่งงานได้สามปี สามีของเธอเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวเป็นหลัก และให้เธอเป็นแม่บ้าน ทุกครั้งก่อนออกไปทำงานและกลับมาถึงบ้าน เขาจะแสดงความรักต่อเธอด้วยการจูบ แต่เมื่อเวลาล่วงเลยไปเขาก็ไม่ค่อยทำเช่นนั้นแล้ว ดังความตอนหนึ่งว่า “คุณน้าคะ...หนูอายุเหลือเกินที่จะสารภาพกับคุณน้าว่า จูบทุกจูบที่คุณพื้มมอบให้หนูทุกครั้งที่จะออกไปทำงานและประทับสนิททุกเย็นที่กลับบ้านมันช่างดูดีมีวาบหวิวใจเสียเหลือเกิน หนูมีความสุขตลอดวันแม้จะต้องทำงานบ้านอยู่ลำพังก็ไม่ว่าเหว่เลย...ความสดชื่นแห่งชีวิตและชีวาของหนูทั้งหมดอยู่ที่ความรักกับคุณพื้เท่านั้น แต่คุณน้าคะ หนูอยากร้องไห้ เพราะความสุข

¹ นงนรินทร์. (2512, 29 มิถุนายน). หนีไม่พ้น. *สตรีสาร*. 22(11): 36, 72.

ในรักของหนูนั้นเกือบจะอันตรายเกินไปเสียแล้ว”¹ บรรยายกาศแห่งความรักที่ “เกือบจะอันตรายเกินไปเสียแล้ว” ที่ ส.สุดสวาทได้หยิบยกขึ้นมานั้น แสดงให้เห็นว่า การที่สามีไม่แสดงความรักด้วยการจูบเธอก่อนออกไปทำงาน และเมื่อตอนกลับมาที่บ้านดังเช่นที่เคยนั้น ทำให้เธอรู้สึกถึงความไม่มั่นคงในความรักของสามี ดังนั้นการที่เธอไม่ได้รับการเอาใจใส่จากสามีเหมือนอย่างที่เคย ย่อมทำให้เธอรู้สึกว่า ชีวิตรักของตนเริ่มโรยราไป และอาจนำมาสู่การกักขังในความมั่นคงในความรักของสามีตนเอง

แม้ในปลายทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา ภายใต้บริบททางการเมืองและสังคมภายในประเทศ ตลอดจนบริบทสากลที่องค์กรสหประชาชาติได้กำหนดให้ พ.ศ. 2518 เป็นปีสตรีสากล ได้ส่งผลให้ประเด็นเรื่องสิทธิสตรีและความเสมอภาคระหว่างชายหญิงได้ถูกหยิบยกมากล่าวถึงอย่างแพร่หลาย ดังที่คอลัมน์ใน *สตรีสาร* ในช่วงเวลาเดียวกันนี้มีบทความให้ความรู้ตลอดจนตั้งคำถามเกี่ยวกับสถานะภาพของชายหญิงในสังคมไทย ปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ส่งผลให้เกิดการตั้งคำถามถึงความชอบธรรมต่อผู้ชายที่เรียกร้องให้ภรรยาทำงานบ้านและปรนนิบัติตนเองฝ่ายเดียว² แต่ด้วยบริบททางสังคมที่ผู้หญิงออกไปทำงานนอกบ้านมากขึ้น ส่วนหนึ่งทำให้หญิงผู้เป็นภรรยาไม่อาจตอบสนองความต้องการของสามีได้มากเท่าที่ควร แม้บางครั้งอาจจะแก้ไขปัญหาด้วยการจ้างคนรับใช้เข้ามาดูแลงานบ้าน แต่สามีของพวกเขาก็ไม่พึงพอใจเท่าใดนัก ดังที่ ‘แจ่มนภา’ แสดงในบทความ “สำรวจตัวเองเสียบ้าง” ใน พ.ศ. 2520 ว่าเพื่อนผู้ชายของเธอเล่าให้เธอฟังว่า “ที่ผมต้องไปมีคนอื่นก็เพราะเรื่องความไม่เห็นความสำคัญของผู้ชาย ผมไม่รู้จะโทษอะไรนอกจากความเซ็ง ตอนที่เราแต่งงานกันใหม่ๆ เธอก็ดูรักผมดี ปรนนิบัติผมสารพัด ไม่ว่าจะกินจะนอน แต่มาบัดนี้คุณอย่างหวังเลย เธอไม่แม้แต่จะเข้าไปดูแลในครัว ทอดธูระให้คนใช้ดูแลทั้งหมด อาหารทานได้ทานไม่ได้ก็แล้วแต่ เป็นหน้าที่ของสาวใช้ดูแล พูดไปก็ทะเลาะกัน...ผู้ชายนะคุณ ถึงยังไ้ก็ยังอยากให้ภรรยาปรนนิบัติอยู่ดี”³ ข้อความข้างต้นเผยให้เห็นอย่างชัดเจนว่า สามีมักให้คุณค่าแก่การปรนนิบัติของภรรยา โดยตีค่าการปรนนิบัตินี้เท่ากับการแสดงความรักและภักดีที่ภรรยาพึงมีต่อตน การปรนนิบัติที่ขาดตกบกพร่องไปจากเดิมที่เคยเป็นมาในครอบครัวย่อมอาจถูกตีความโดยสามีว่า ความรักที่ภรรยามีให้แก่ตนนั้นได้เริ่มเสื่อมลงลง “ความเซ็ง” ต่อความสัมพันธ์ที่ชัดเจนจึงเป็นผลลัพธ์ที่หลีกเลี่ยงได้ยาก ดังนั้นปัญหาเรื่องความต้องการและความคาดหวังต่อคู่รักที่ไม่ตรงกันส่วนหนึ่งก็นำมาสู่ปัญหาในชีวิตคู่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ความสัมพันธ์อันไม่ราบรื่นระหว่างสามีกับเมียหลวง

ปัญหาเรื่องมโนทัศน์เกี่ยวกับความรักที่ไม่ตรงกันระหว่างสามีกับภรรยา นั้น ส่งผลให้ผู้ชายบางส่วนต้องการหาใครสักคนเพื่อมาเติมเต็มการปรนนิบัติและความรักของตนให้สมบูรณ์ขึ้น “เมียน้อย” จึงเป็นคนที่เข้ามาตอบสนองความต้องการข้างต้นนี้ แต่สิ่งหนึ่งที่เราไม่อาจมองข้ามได้เลยก็คือ การที่มโนทัศน์ผู้เดียวเมียเดียวกำลังหยั่งรากลึกลงในสังคมไทยมีส่วนทำให้เมียหลวงรู้สึกอิจฉาว่าสามีเป็นของตนแต่เพียงผู้เดียว ความรู้สึกเป็นเจ้าของสามีของภรรยาหลวงนำมาสู่ภาวะหึงหวงและอาจทำให้ภรรยาพยายามต่อรองกับสามีของตน เพื่อให้เขายุติความสัมพันธ์อันลึกซึ้งกับเมียน้อยและกลับมารักเธอคนเดียวดังเดิม ในทัศนะของเมียหลวงการที่ผู้ชายมีเมียน้อยถือว่าเป็นการทรู่เกียรติของเธอ เกียรติของผู้หญิงที่สัมพันธ์กับเรื่องเมียน้อยนั้น เข้าใจว่าน่าจะมี

¹ ส.สุดสวาท. (2503, ต้นมกราคม). ปีใหม่ วันใหม่ รักกันใหม่. *สตรีสาร*. 12(276): 46.

² ดูเพิ่มเติมใน คอลัมน์ “สตรี เสมอภาค พัฒนา สันติสุข”; บทความเรื่อง “เสมอภาคแบบไหน” ของ ดุลวิภา กล่าวถึงงานในบ้านว่า “โดยชอบธรรม ทุกคนควรช่วยเหลือตนเอง” กล่าวคือทั้งผู้หญิงและผู้ชายต่างก็ต้องช่วยกันทำงานบ้าน ดู ดุลวิภา. (2518, 28 กันยายน). เสมอภาคแบบไหน. *สตรีสาร*. 28(25): 61.

³ แจ่มนภา. (2520, 15 พฤษภาคม). สำรวจตัวเองเสียบ้าง. *สตรีสาร*. 30(6): 33.

ปรากฏครั้งแรกในช่วงทศวรรษ 2470 ในช่วงการร่างกฎหมายครอบครัวบรรพ 5¹ อย่างไรก็ตาม จากจดหมายของเมียหลวงใน *สตรีสาร* ประเด็นเรื่องเกียรติยศศักดิ์ศรีเพิ่งมาปรากฏชัดในช่วงทศวรรษ 2510 ดังนั้นสิ่งที่กระตุ้นให้ผู้หญิงนำประเด็นเรื่องเกียรติไปเชื่อมโยงกับการที่สามีมีเมียน้อย น่าจะเป็นเพราะการตื่นตัวเรื่องสิทธิสตรีในช่วงปลายทศวรรษ 2500 - 2510² โดยจะเห็นได้จากกรณีที่ใน พ.ศ. 2512 ผู้หญิงที่แต่งงานแล้วกลุ่มหนึ่งออกมาชุมนุมเรียกร้องขอความเห็นใจให้รัฐบาลช่วยแก้ไขกฎหมายให้สามีและภรรยา มีสิทธิและมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน³ บริบทเหล่านี้น่าจะส่งผลต่อการคำนึงถึง “เกียรติ” ของตนเองของผู้หญิงที่เป็นเมียหลวง โดยเฉพาะหากสามียกย่องเมียน้อยขึ้นเสมอหรือสูงกว่าเมียหลวง จะเป็นสิ่งที่ห้ามเกียรติเมียหลวงและสร้างความเจ็บแค้นให้เธอเป็นอย่างมาก จดหมายจากเมียหลวงจำนวนมากที่ส่งมายัง *สตรีสาร* ระบุอย่างชัดเจนว่า การที่สามีมีเมียน้อยคือการห้ามเกียรติและศักดิ์ศรีของลูกผู้หญิง⁴ ความรู้สึกถูกหลอ่เกียรติของผู้หญิงนี้จะยิ่งเพิ่มมากขึ้นในกรณีที่สามีต้องการให้เมียหลวงยอมรับและยกย่องเมียน้อยในฐานะ “เมีย” อีกคนหนึ่งของเขา⁵

1 โดยในช่วงที่ร่างบรรพ 5 ถูกนำเข้าพิจารณาในสภาผู้แทนราษฎรสมัยที่ 2 ในวันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2476 นั้น หลวงวรนิติปริษา (วรดี พรหมสาขา ณ สกลนคร) ผู้แทนราษฎรจังหวัดสกลนคร และมิ่ง เลหาเรณู ผู้แทนราษฎรจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งสนับสนุนหลักผู้เดียวเมียเดียว ต่างอ้างเหตุผลที่กฎหมายควรใช้หลักผู้เดียวเมียเดียวว่า เนื่องจากเป็น “การให้เกียรติผู้หญิงและจะทำให้ครอบครัวมั่นคง” “รงส. ครั้งที่ 7/ 2476 (สามี) สมัยที่ 2 วันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2476” อ้างถึงใน สุรเชษฐ์ สุขลากกิจ. (2556). แผลงเติม. หน้า 118.

2 หลังจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ถึงแก่อสัญกรรมใน พ.ศ. 2506 รัฐบาลก็เริ่มผ่อนปรนความเข้มงวดทางการเมือง และเปิดโอกาสให้ประชาชนดำเนินกิจกรรมแสดงความคิดเห็นได้อีกครั้ง มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2511 ซึ่งเน้นย้ำถึงสิทธิของทั้งผู้ชายและผู้หญิง สมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายแห่งประเทศไทยซึ่งเป็นสมาคมที่ช่วยเหลือให้คำปรึกษาด้านกฎหมายแก่ผู้หญิงมาตั้งแต่ทศวรรษ 2500 ก็ได้กระตุ้นให้สตรีทั่วไปเกิดความสนใจในสิทธิของตนเอง จึงพยายามรณรงค์อภิปรายบรรยาย และเขียนเกี่ยวกับสิทธิสตรี และกฎหมายต่างๆ ที่สตรีควรรู้อลงในหนังสือต่างๆ โปรดดูเพิ่มเติมที่ จิตติมา พรอรุณ. (2538). *การเรียกร้องสิทธิสตรีในสังคมไทย พ.ศ. 2489 - 2519*. วิทยานิพนธ์ ศ.ม. (ประวัติศาสตร์). หน้า 134-142.

3 นิลวรรณ ปิ่นทอง. (2512, 25 พฤษภาคม). ถ้อยแถลง. *สตรีสาร*. 22(พิเศษ): 1.

4 ดังจะเห็นได้จากจดหมายของผู้อ่านนามปากกา ‘ผู้มีทุกข์เพราะความรัก’ พ.ศ. 2517 ซึ่งเล่าว่าตัวเองกับสามีแต่งงานกันมาแล้ว 15 ปี แต่ต่อมาสามีเธอก็เปลี่ยนไป เขากลับบ้านดึกขึ้น เพราะต้องพาเลขาหนีการไปส่ง “ดิฉันรู้สึกเหมือนโลกถล่มทลาย หัวใจแหลกละเอียด ... เขาช่างไม่เห็นใจภรรยาที่ถูกหลอ่เกียรติ (เน้นคำโดยผู้วิจัย) อย่างนี้ว่าจะเจ็บแค้นแค่ไหน ดิฉันเองเป็นฝ่ายเสียทุกอย่าง เสียหัวใจ เสียรัก เสียหน้า เสียทุกอย่าง” จดหมายของ ‘ผู้มีทุกข์เพราะความรัก’ แสดงให้เห็นอารมณ์ความรู้สึกหลากหลายอย่างปะปนกันอยู่ เธอเจ็บปวด แค้นใจ หึงหวง ระวัง รู้สึกสูญเสียทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิต ตลอดจนรู้สึกว่าตนเองกำลังถูกสามีหลอ่เกียรติ ดู จดหมายจาก ‘ผู้มีทุกข์เพราะความรัก’. (2517, 22 ธันวาคม). ปัญหาชีวิต. *สตรีสาร*. 27(37): 34.

5 ดังในกรณีของ ‘ธีราพร’ ใน พ.ศ. 2518 ที่สามีของเธอต้องการจะจดทะเบียนสมรสกับผู้หญิงคนใหม่โดยอ้างว่าเธอต้องการมีลูกเพราะเธอมีลูกให้เขาไม่ได้ “เขาบอกว่าฐานะของดิฉันจะไม่เปลี่ยนไปจากเดิมเลย ทั้งในฐานะภรรยาเงินทองก็จะให้เท่าเดิมและสัญญาว่าจะอยู่บ้านกับดิฉันมากกว่าจะไปอยู่กับเด็กคนนั้น” ในความเห็นของ ‘ธีราพร’ แล้ว “รู้สึกเหมือนถูกหยามหน้าหน้า รู้สึกตัวเองเป็นหัวหลักหัวตอ” การรู้สึกที่ว่าตนถูกหยามหน้าหน้านี้เองคือการตระหนักถึงเกียรติของตนเองที่ต้องสูญเสียไปหากยอมให้สามีจดทะเบียนสมรสกับเมียน้อย ดู จดหมายจากธีราพร. (2518, 20 เมษายน). ปัญหาชีวิต. *สตรีสาร*. 28(2): 13,122. เช่นเดียวกับที่ ‘ศรัทธา’ รู้สึกในจดหมาย พ.ศ. 2530 เนื่องจากสามีของเธอต้องการให้เธอทาบตามผู้หญิงคนหนึ่งให้เขา “ดิฉันเกือบควบคุมอารมณ์ไม่ได้ เพราะมันเป็นการเหยียดหยามศักดิ์ศรีกันเกินไป... ใจดิฉันนั้นอยากแก้แค้น ทำให้เขาเจ็บและเสียตายนั่นที่จจะจากไป” ดู จดหมายจากศรัทธา. (2530, 13 ธันวาคม). ปัญหาชีวิต. *สตรีสาร*. 40(38): 99-100. ทั้งสองกรณีมีความคล้ายคลึงกันคือ สามีของพวกเขากำลังจะยกเมียน้อยขึ้นมาเสมอกับเธอ พวกเขาจึงเกิดความรู้สึกที่มากกว่าเสียใจ นั่นถือเป็นการเสียเกียรติของผู้หญิงอย่างยิ่ง

นอกจากนี้ เมียหลวงมักถ่ายทอดปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างตนกับสามีที่มีเมียน้อยในลักษณะที่ตนเองเป็นผู้ถูกรังแก โดยที่สามีมักจะละเลยการดูแลเอาใจใส่เมียหลวง ดังปรากฏในจดหมายของเมียหลวงที่มักจะกล่าวถึงพฤติกรรมการเมินเฉยของสามีที่กระทำต่อตน เช่น ‘ฤดี’ ที่เขียนจดหมายมาถึง ‘จินตนา ๒’ ใน พ.ศ. 2511 เล่าถึงสามีที่ไปมีเมียน้อยระหว่างที่เธอกำลังตั้งครรภ์ว่า “สามีกลับมีดีคำเป็นประจำ แม้เสาร์อาทิตย์ก็ไม่เคยอยู่บ้าน อ้างว่าไปทำงาน...เราไม่เรื่องกันเรื่อย เขาไม่เคยเอาใจดิฉันเลย...ดิฉันน้อยใจเรียกร้องความอบอุ่นเขาก็เฉย”¹ การไม่ดูแลเอาใจใส่ภรรยานั้นก็เป็นการสร้างความทุกข์ให้แก่ภรรยา มากพออยู่แล้ว แต่ในกรณีที่ภรรยาตั้งครรภ์เช่น ‘ฤดี’ แต่สามีกลับไม่เอาใจใส่ดูแลเธอตั้งที่ผู้ชายที่กำลังจะเป็นพ่อคนควรจะทำนั้นยิ่งจะสร้างความทุกข์ใจให้กับภรรยามากขึ้นไปอีก เพราะไม่เพียงแสดงว่าตัวเองไม่สำคัญสำหรับเขา แต่ยังหมายถึงว่าลูกก็ไม่สำคัญสำหรับเขาเช่นกัน เขาจึงออกไปหาผู้หญิงอื่นแทนที่จะดูแลเธอกับลูกในครรภ์ตามแบบที่ชายผู้เป็นสามีและพ่อที่ดีพึงกระทำ ดังนั้น ในทัศนะของเมียหลวง การมีเมียน้อยจึงเป็นสิ่งที่บั่นทอนทั้งความเป็นสามีและความเป็นพ่อของผู้ชาย ในด้านของการเป็นสามีนั้น เมื่อผู้หญิงพบว่าสามีของเขามีผู้หญิงคนอื่น ความนับถือเขาในฐานะหัวหน้าครอบครัวจะหมดลง² ขณะที่ความเป็นพ่อนั้น จากการศึกษาจดหมายเกือบทุกฉบับของเมียหลวงที่ส่งมาถึง ‘จินตนา ๒’ เพื่อปรึกษาเรื่อง ที่สามีมีเมียน้อยนั้น มักกล่าวถึงการมีเมียน้อยว่าเป็นการทำร้ายลูกด้วยเช่นกัน ตัวอย่างเช่น จดหมายจาก ‘นิตยา วุฒิชายู สมุทรปราการ’ ที่เล่าถึงสามีของเธอในลักษณะการเป็นพ่อที่เลวร้ายมาก กล่าวคือ “เขาเป็นคนเห็นแก่ตัวอย่างร้าย เช่น แม้การรับประทานอาหารเขาจะเลือกแต่ของดี ๆ ที่เหลือจึงเป็นของดิฉันและลูก... ในขณะที่ดิฉันตั้งท้อง เขาไม่เคยพาดิฉันไปหาหมอ ในช่วงนั้นเขาติดต่อกับผู้หญิงคนหนึ่ง สนทนสนมกัน ขนาดพามาถึงบ้าน และดิฉันมาทราบว่ามีผู้หญิงคนนั้นคลอดบุตรหลังดิฉันเดือนเดียวเท่านั้น ค่าใช้จ่ายในการคลอดบุตรดิฉันก็ใช้เงินที่เก็บรวบรวมไว้โดยเขามิได้มีส่วนเกี่ยวข้องเลย...ลูกจะครบ ๒ ขวบอยู่แล้ว ดิฉันต้องทนกับความประพฤตินี้เสเพลของเขาตลอดมา ไม่เคยกลับบ้านก่อนตีสอง”³ การบรรยายถึงสามีของ ‘นิตยา’ ไม่เพียงแต่บ่งบอกว่าเขาเป็นหัวหน้าครอบครัวที่เลวร้ายเนื่องจากไม่ดูแลความเป็นอยู่ของลูกเมียตามที่หัวหน้าครอบครัวพึงกระทำ แต่ยังเป็นพ่อที่เลวร้ายอีกด้วย⁴ ไม่ว่าเนื้อความในจดหมายของ ‘นิตยา’ จะเป็น

¹ จดหมายจากฤดี. (2511, 18 กุมภาพันธ์). ปัญหาชีวิต. *สตรีสาร*. 20(พิเศษ): 40.

² ดังที่ ‘น้ำผึ้ง พระจันทร์ ถนนหลวง’ ซึ่งเคยภาคภูมิใจในตัวสามีเนื่องจากเขารูปหล่อ จบการศึกษาปริญญาโทจากต่างประเทศ และทำงานในตำแหน่งสูง แต่เมื่อเธอพบว่าเขาไม่รักเธอเพียงคนเดียวก็ “ทำให้ดิฉันหายภาคภูมิใจในตัวเขาลงเป็นกอง” แม้ที่ผ่านมาสามีของ ‘น้ำผึ้ง’ จะแสดงบทบาทเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ดี กล่าวคือ เขาเป็นผู้นำเลี้ยงครอบครัวมีตำแหน่งและเงินเดือนสูง เขาก็ไม่เคยปล่อยให้เธอลำบาก อีกทั้งเขายังมีภาพลักษณ์ที่ดีน่าภูมิใจ แต่เมื่อเขามีความสัมพันธ์กับผู้หญิงอื่น ความเป็นหัวหน้าครอบครัวของเขาก็ถูกบ่อนทำลายลงทันที ดู จดหมายจากน้ำผึ้ง พระจันทร์ ถนนหลวง. (2509, 19 มิถุนายน). ปัญหาชีวิต. *สตรีสาร*. 19(9): 33.

³ จดหมายจากนิตยา วุฒิชายู สมุทรปราการ. (2515, 15 ตุลาคม). ปัญหาชีวิต. *สตรีสาร*. 25(27): 14-15.

⁴ เพราะในทศวรรษ 2510 เป็นช่วงที่สังคมให้ความสำคัญกับบทบาทพ่อที่ใกล้ชิดกับลูกตามแนวคิดจิตวิทยาของซิกมันด์ ฟรอยด์ ซึ่งได้รับความนิยมในขณะนั้น ทฤษฎีดังกล่าวส่งผลต่อการเขียนตำราจิตวิทยาในประเทศไทย เช่น ศีรางค์ ทับสายทอง กล่าวถึงอิทธิพลของพ่อในครอบครัวไว้ใน *สุขภาพจิต* พ.ศ. 2523 “ถ้าบิดามีเวลาอยู่กับครอบครัวอย่างสม่ำเสมอและช่วยเหลือลูกมาตั้งแต่เด็กจะมีบทบาทสำคัญต่อลูกเป็นอย่างมาก บุคลิกภาพและทัศนคติของบิดาต่อการเลี้ยงดูลูกจะมีอิทธิพลต่อบทบาทของบิดาในครอบครัว...ถ้าสัมพันธ์ภาพระหว่างบิดาและลูกมีลักษณะไม่เป็นที่พึงใจ ผลเสียต่อลูกจะเห็นได้ชัดจนในระยวัยเด็ก เด็กจะขาดการแข่งขันทันกับเด็กรุ่นราวคราวเดียวกัน มีบุคลิกภาพที่ไม่ดี เชื่องซึมชอบแยกตัว” ศีรางค์ ทับสายทอง. (2523). *สุขภาพจิต* อ้างถึงใน เทียนทิพย์ ไชยฉัตรเขาวกุล. (2543). *บทบาทของบิดาในทัศนะของบุตรวัยรุ่น*. วิทยานิพนธ์ ศ.ม. (สังคมสงเคราะห์). หน้า 19.

สิ่งที่เกิดขึ้นกับเธอจริงหรือไม่ก็ตาม แต่จดหมายฉบับนี้ก็สะท้อนให้เห็นว่า สำหรับเมียหลวงแล้ว การมีเมียน้อยคือสิ่งที่ทำให้ผู้ชายสูญเสียบทบาททั้งการเป็นสามีและการเป็นพ่อ ซึ่งทั้งสองบทบาทคือสิ่งที่สร้างความเป็นชายของสามีและหัวหน้าครอบครัว ในแง่หนึ่ง การมีเมียน้อยทำให้ความเป็นชายของผู้เป็นสามีหมดไป

หากเมียหลวงเข้าใจว่าเธอเป็นฝ่ายที่ได้รับผลกระทบในทางลบจากการที่สามีไปมีเมียน้อย จึงไม่น่าแปลกใจที่จะพบว่าพวกเธอมักพยายามใช้ความรุนแรงในการตอบโต้สามีและเมียน้อย การตอบโต้ดังกล่าวของเมียหลวงในหลายกรณียิ่งบั่นทอนความสัมพันธ์ระหว่างเธอกับสามีมากขึ้น และเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้สามีผูกสัมพันธ์ที่แนบชิดกับเมียน้อยมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น บทความ “ตกลงกลัวเมีย” โดยผู้เขียนนามปากกา “ปลาหมึก” กล่าวไว้ใน พ.ศ. 2491 ความว่า “ความหึงของหญิงมีหลายแบบ แต่แบบหนึ่งที่ยุขยงชิงชังมากคือ เมียมาแสดงฤทธิ์ปรากฏต่อหน้าคนอื่นภายในที่ทำงานของผัว เพราะมันทำลายเกียรติและอนาคตของผัว...แม้แต่เมียของตนเองก็ควบคุมไม่ได้”¹ จะเห็นได้ว่า การที่สามีถูกภรรยาแสดงความหึงหวงในที่ทำงานย่อมจะทำให้เขาเป็นที่ครหานินทา และส่งผลกระทบต่อหน้าที่การงานและความก้าวหน้าในชีวิตได้ เพราะไม่ว่าเขาจะดำรงตำแหน่งอะไร แต่หากเขายังทำให้ภรรยาอับอายไม่ได้ เขาก็ไม่อาจสร้างความน่าเชื่อถือให้กับคนอื่นได้เช่นกัน ดังนั้น การแสดงออกซึ่งความเป็นเจ้าของและความหึงหวงของเมียหลวงจึงเป็นสิ่งที่ทำลายความเป็นชายของผู้ชายเป็นอย่างมาก ดังที่ ‘ภ.ภูมิตักดี’ เขียนในบทความเรื่อง “ความระแวง” พ.ศ. 2501 ว่า “การมีความระแวงจนแสดงออกกลางชุมชน มันออกจะรุนแรงมากไป มันถือเป็นการหลู่เกียรติของเขา”² นอกจากนี้อาจรวมไปถึงการที่เมียหลวงไปดักพบสามีและเมียน้อยในที่สาธารณะ ดังแสดงในจดหมายของ ‘กลุ่ม อดทนมานาน’ ใน พ.ศ. 2514 ว่า เธอไปดักเจอพบสามีและเมียน้อยเพื่อขอให้ทั้งคู่ยุติความสัมพันธ์กัน แต่ไม่สำเร็จ เธอและสามีจึง “ทะเลาะกันขว้างข้าวของแตก”³ อย่างไรก็ตาม คงไม่ใช่หน้าที่ของนักประวัติศาสตร์ที่จะตัดสินความชอบธรรมให้กับการกระทำของเมียหลวง ดังที่ได้บรรยายมาข้างต้น หากแต่คงไม่เกินเลยนักที่จะกล่าวว่า ความพยายามทวงสิทธิ์ ผู้เกียรติภูมิและศักดิ์ศรีของเมียหลวงนี้ล้วนมีส่วนทำให้ภาพลักษณ์ความเป็นภรรยาผู้น่ารักของเธอหายไปในสายตาของผู้เป็นสามี ความรุนแรงในครอบครัวที่เกิดขึ้นนี้มีส่วนสำคัญยิ่งในการปฏิเสธความเป็นชายของภรรยาหลวง เมื่อสามีถูกปฏิเสธความเป็นชายเช่นนั้น จึงไม่เป็นที่น่าประหลาดใจนัก หากเราพบว่า ผู้ชายหลายคนเลือกที่จะสร้างความสัมพันธ์ลึกซึ้งกับผู้หญิงอื่นผู้สามารถเติมเต็มคุณค่าความเป็นชายให้แก่เขาได้ นั่นคือเมียน้อย

มโนทัศน์เรื่องความรักของ เมียน้อย

ความสัมพันธ์แบบผัวเดียวเมียเดียวที่ยังรากลึกในสังคมไทย ส่งผลให้เมียน้อยมีความหมายต่างจากความหมายของ “อนุภรรยา” ที่อยู่ในความสัมพันธ์แบบผัวเดียวหลายเมีย เพราะ “เมียน้อย” หมายถึงภรรยาที่มีชอบด้วยกฎหมาย⁴ เพราะนับตั้งแต่มีการประกาศใช้กฎหมายครอบครัว บรรพ 5 ใน พ.ศ. 2478

¹ ปลาหมึก. (2491, ปลายธันวาคม). ตกลงกลัวเมีย. *สตรีสาร*. 1(19): 29.

² ภ.ภูมิตักดี. (2501, ต้นมกราคม). ความระแวง. *สตรีสาร*. 10(229): 46.

³ จดหมายจากกลุ่ม อดทนมานาน. (2514, 29 สิงหาคม). *สตรีสาร*. 24(20): 37.

⁴ ดังเช่น ข้อเขียนของเสริม วินิจฉัยกุล อาจารย์กฎหมายแพ่ง มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ได้อธิบายประวัติความเป็นมาของครอบครัวไทยไว้ใน *สมุดที่ระลึกวันราชบัณฑิตสถาน ๓๑ มีนาคม ๒๔๘๗* ความว่า “แต่เดิมมาครอบครัวของไทยเราประกอบด้วยสามีและภรรยาหลายคน ... หลันมาจากเมียหลวงลงมาเรียกว่าเมียกลางนอกหรือเรียกอีกอย่างว่าอนุภรรยาตามภาษาสามีเรียกว่าเมียน้อย” จึงอาจกล่าวได้ว่า เมียน้อยเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับครอบครัวไทยมานานแล้ว ในรูปแบบครอบครัว “ผัวเดียวหลายเมีย” ส. วินิจฉัย. (2487). *ครอบครัว*. ใน *สมุดที่ระลึกวันราชบัณฑิตสถาน ๓๑ มีนาคม ๒๔๘๗*. หน้า 132 - 139.

สถานภาพของเมียหย้อยก็เปลี่ยนแปลงไป ความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับเมียหย้อยเป็นสิ่งที่ไม่ได้รับการยอมรับตามกฎหมาย ต่อมาในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เมียหย้อยก็กลายเป็นสิ่งที่ไม่ชอบทั้งในทางนิตินัยและพฤตินัย รัฐบาลเข้มงวดกับนิยายที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเมียหย้อย เนื่องจากต้องการสถาปนา “วัฒนธรรมผัวเมีย” เพื่อเป็นกรอบจริยธรรมที่พลเมืองพึงยึดถือและปฏิบัติตาม¹ ประเด็นเรื่องเมียหย้อยกลับมาเป็นที่สนใจอีกครั้งในราวทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ส่วนหนึ่งน่าจะเกี่ยวกับข่าวการแย่งชิงมรดกของบรรดาอนุภรรยาของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในช่วง พ.ศ. 2506 – 2507 เนื่องจากประเด็นสำคัญของข้อพิพาทดังกล่าว คือเรื่องทรัพย์สินเงินทอง ปราบปรามการฉ้อโกงเช่นนี้น่าจะมีส่วนในการตอกย้ำภาพลักษณ์ของความเป็นเมียหย้อยในฐานะผู้หญิงที่ปรารถนาแต่ทรัพย์สินเงินทองเท่านั้น ดังที่วีรวรรณ ศรีสำราญ ศึกษาสถานภาพของผู้หญิงไทยในนวนิยายพบว่า ภาพของเมียหย้อยที่ปรากฏในนวนิยายในทศวรรษ 2490 – 2500 มักจะถูกติดกับความต้องการทรัพย์สินเงินทองของสามี² ต่อมา ในช่วงทศวรรษ 2510 – 2530 แม้นวนิยายส่วนใหญ่จะนำเสนอภาพลักษณ์ของเมียหย้อยให้เป็นผู้หญิงที่มีฐานะและอาชีพการงานที่ดี แต่ก็ยังถูกนำเสนอในลักษณะที่เป็น “ตัวร้าย” ของเรื่อง เช่น อรอินทร์ จาก *เมียหลวง*³ นางอนงค์จาก *ดาวนภา*⁴ นวนิยายทั้งสองเล่มนี้ถือเป็นนวนิยายที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเมียหลวง - เมียหย้อย ที่ได้รับความนิยมจากผู้อ่านอย่างสูงในทศวรรษ 2510 – 2520 ตัวละครทั้งคู่ถูกนำเสนอในลักษณะผู้หญิงที่ทำทุกอย่างเพื่อให้ได้สามีของคนอื่นมาครอบครอง

แม้ว่าสังคมจะมองว่าเมียหย้อยเป็นผู้กระหายเงินของสามีคนอื่น แต่สำหรับเมียหย้อยเองแล้ว สาเหตุที่ทำให้เธอยอมเป็นเมียหย้อยก็คือ “ความรัก” เท่านั้น งานวิจัยของอรอนงค์ สวัสดิ์บุรี พบว่า ในทศวรรษ 2510 มีจดหมายที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเมียหย้อยเขียนเข้ามาหา “จินตนา ๒” มากกว่าในทศวรรษ 2490 – 2500 ถึง 5 เท่า⁵ และจดหมายที่ส่งมาจากเมียหย้อยมักบรรยายไปในทิศทางเดียวกันว่า พวกเขาหยอมเป็นเมียหย้อย

¹ ดังที่ ยศ วัชรเสถียร นักเขียนร่วมสมัยกล่าวว่า “รัฐยังเข้าควบคุมเนื้อหาของนวนิยายไม่ให้มีเรื่องเกี่ยวกับขู้สาว แม้แต่ผู้ชายที่มีเมียแล้วนึกอยู่ในใจใครได้ผู้หญิงอีกคนเป็นเมียก็ไม่ได้” ยศ วัชรเสถียร. (2506). *ความเป็นมาของประวัติศาสตร์การประพันธ์และนักประพันธ์*. หน้า 161.

² กล่าวคือ หากพวกเขาไม่เคยเป็นคนรับใช้มาก่อน ก็มักจะมีความจำเป็นต้องพึ่งพาสามีทางการเงิน หรือการงาน และเมื่อได้เป็นเมียหย้อยแล้ว ก็มักจะหยุดทำงานเพื่อให้สามีเป็นผู้ส่งเสียเลี้ยงดู โปรดดูเพิ่มเติมที่ วีรวรรณ ศรีสำราญ. (2534). *สถานภาพสตรีไทยในนวนิยายของกฤษณา อโศกสิน (พ.ศ. 2497 – 2530)*. หน้า 78-81.

³ นวนิยายเล่าถึงชีวิตสมรสของ ดร.อนิรุทธิ์และดร.วิกิตาที่คนมองว่าเป็นคู่สมรสที่เหมาะสมและน่าจะมีความสุขครบครันที่อบอุ่น แต่ความจริงแล้ว ดร.อนิรุทธิ์มีนิสัยเจ้าชู้มาก เขามีความสัมพันธ์กับสาวเสิร์ฟ พี่เลี้ยงของลูก ไปจนถึงน้องสาวของเพื่อนของตนเองคืออรอินทร์ ซึ่งเป็นหญิงสาวมีฐานะร่ำรวย จบการศึกษาระดับปริญญาโทจากต่างประเทศ แต่เธอก็ยังต้องการแย่งอนิรุทธิ์ซึ่งเป็นสามีของผู้อื่น ดู กฤษณา อโศกสิน. (2555). *เมียหลวง*.

⁴ นวนิยายเรื่องนี้เล่าถึงชีวิตสมรสของแดงและตฤณ หลังแต่งงานพวกเขามีลูกชาย 1 คน แต่ตฤณก็ยังมีสัมพันธ์กับนางอนงค์หญิงซึ่งเคยเป็นแฟนเก่าของเขา หลังจากนั้นนางอนงค์ก็พยายามระรานแดงทุกทาง จนในที่สุดแดงก็ระลึกได้ว่า เธอไม่มีความจำเป็นต้องอดทนกับความสัมพันธ์สามเส้า เช่นนี้อีกแล้ว เธอจึงเลือกจบชีวิตแต่งงานของตนโดยเป็นฝ่ายบอกเลิกกับตฤณ ดู ทมยันตี. (2534). *ดาวนภา*.

⁵ อรอนงค์ สวัสดิ์บุรี. (2533). แหล่งเดิม. หน้า 117.

เพราะความรัก และความรักของพวกเขาดีกว่าเงิน¹ ดังเช่นในกรณีของนักศึกษาสาวจากจังหวัดเชียงใหม่ เธอเป็นเมียน้อยของอาจารย์หนุ่มชาวต่างชาติ แม้ว่าเพื่อนๆ ของเธอจะพยายามเตือน แต่เธอก็บอกว่า “เธอรู้ตัวแต่ห้ามตัวห้ามใจไม่ได้ เธอเชื่อว่าความรักของเธอเป็นการเสียสละ เป็นอมตะ เป็นของสูงส่ง”² และเมียน้อยก็ “ต้องการเพียงความรัก ความอบอุ่น มิได้ต้องการเอาเขามาครอบครองแต่ผู้เดียว ยอมทุกอย่าง ยอมต่อสายตาคนอื่นที่มองแล้วเยาะเย้ยขกซ้ำทั้งกายและใจ”³ ข้อความข้างต้นเป็นการเน้นย้ำว่า ความรักของเมียน้อยเป็นความรักอันบริสุทธิ์มิได้เป็นไปเพื่อผลประโยชน์และความสุขความสบายส่วนตัว ขณะเดียวกัน เพื่อที่จะยืนยันว่า พวกเขาไม่ได้มุ่งหวังผลประโยชน์ในทางวัตถุ ในตอนต้นของจดหมายจึงเน้นถ่ายทอดและแสดงประวัติชีวิตที่มีความเพียบพร้อมทั้งการศึกษาและหน้าที่การงาน ดังเช่น ใน พ.ศ. 2512 เมียน้อยคนหนึ่งใช้นามปากกาว่า ‘แมกซีน มานิลลา’ เขียนจดหมายมาถึง ‘จินตนา ๒’ โดยเริ่มต้นจดหมายด้วยประโยคว่า เธอั้น “จบจากโรงเรียนสอนนางแบบ และเดินแบบให้ห้องเสื้อมีชื่อมาแล้วเป็นเวลา 2 - 3 ปี”⁴ การเกริ่นนำด้วยความเพียบพร้อมทางการศึกษาและหน้าที่การงาน เป็นไปเพื่อแสดงให้เห็นว่า เธอผู้เป็นเมียน้อยนั้น มีชีวิตที่เพียบพร้อมอยู่เป็นทุนเดิม ไม่จำเป็นต้องแย่งสามีของใครเพื่อความสุขของตน แต่การที่เธอเลือกที่จะเป็นมาเป็นเมียน้อยของสามีคนอื่นนี้เป็นเพราะความรักอันแสนบริสุทธิ์เท่านั้น⁵

1 อาจกล่าวได้ว่า เมียน้อยเหล่านี้ได้รับอิทธิพลจากมุมมองความรักโรแมนติกของชนชั้นกลาง สมิตี ธนอมศาสนะ เสนอว่า ในทศวรรษ 2480 ความรักในเรื่องอ่านเล่น มักเชื่อมโยงกับความสุขและความเสียสละ แต่อยู่ตรงข้ามกับผลประโยชน์ กล่าวคือ ความรักที่เป็นความสุขในทศวรรษของชนชั้นกลางไม่ได้เกิดขึ้นใน พื้นที่ของเหตุผลอย่างการแสวงหาทรัพย์สิน เพื่อดำรงชีพอย่างเดียว ดังนั้นเมื่อต้องเลือกระหว่างทรัพย์สินเงินทองกับความรัก ตัวเอกที่มีคุณธรรมก็มักจะเลือกความรัก ก่อนเสมอ และบ่อยครั้งที่ความรักต้องเชื่อมโยงกับความเสียสละ คือไม่จำเป็นต้องลงท้ายด้วยการแต่งงาน แต่เป็นการเสียสละให้คนที่เรารักมีความสุข ตัวเราก็คงมีความสุขไปด้วย ดังนั้น สำหรับเมียน้อยแล้วความรักของเธอเป็นความรักที่ยิ่งใหญ่ เนื่องจากเธอไม่ได้ต้องการครอบครองสามีหรือแม้กระทั่งทรัพย์สินของผู้อื่น เธอเพียงต้องการความรักความอบอุ่น จากเขาเพียงครั้งคราวเท่านั้น ขณะเดียวกัน ไม่เพียงแต่ความคิดในนวนิยายจะส่งผลต่อความคิดของคน แต่ความคิดของคน ก็ส่งผลต่อนวนิยายได้เช่นกัน ดังจะเห็นจากการมองทรัพย์สินแยกออกจากความรักของเมียน้อยนี้ส่งผลต่อนวนิยายด้วย เช่น นวนิยายของ กฤษณา อโศกสิน หลังทศวรรษ 2510 เมียน้อยส่วนใหญ่ในนวนิยายของกฤษณา ไม่มีความจำเป็นทางการเงิน ที่ต้องพึ่งพาสามี เมียน้อยในนวนิยายของกฤษณาถึงงานที่ดีทำหรือบางคนที่บ้านก็มีฐานะดีอยู่แล้ว ต่างจาก เมียน้อยในนวนิยายก่อนทศวรรษ 2510 ที่มีความจำเป็นต้องพึ่งพาสามีด้านการเงิน เช่น พุดกรองเธอมาจากเมืองนอก และมีทรัพย์สินมากมายอยู่แล้ว แต่เธอก็ยังยินดีที่จะมีความสัมพันธ์กับกิม จึงไม่แปลกที่คนจะรู้สึกว่าการพุดกรองเป็นสาวสังคม คนหนึ่งที่มีตัวตนอยู่จริงในขณะนั้น อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่เรื่องแปลกหากบุคลิกลักษณะ ของตัวละครในนวนิยายของกฤษณา จะมีความคล้ายคลึงกับเมียน้อยที่ส่งจดหมายเข้าไปถามปัญหาในคอลัมน์ จินตนาตอบปัญหา ทั้งนี้เนื่องจาก คอลัมน์ จินตนาตอบปัญหา คือแหล่งข้อมูลที่ใช้ในการเขียนนวนิยาย แนวชีวิตครอบครัวที่เธอถนัดนั่นเอง โปรดดูเพิ่มเติมที่ สมิตี ธนอมศาสนะ. (2558). *การเปลี่ยนแปลงทางความคิดของชนชั้นกลางไทยกับ “เรื่องอ่านเล่น” ไทยสมัยใหม่ ทศวรรษ 2460-2480*. หน้า 187 - 189. วีรวรรณ ศรีสำราญ. (2534). *แหล่งเดิม*. หน้า 221. อธิภา อธิภาชน. (2530). พุทธปรัชญาเรื่องกรรมในนวนิยายของกฤษณา อโศกสิน. วิทยานิพนธ์ น.ม. (วรรณคดีเปรียบเทียบ). หน้า 79.

2 จดหมายจากเพื่อนที่หวังดี. (2511, 7 เมษายน). *สตรีสาร*. 20(51): 24-25.

3 จดหมายจากแฟนนอกสังกัด. (2517, 27 มกราคม). *สตรีสาร*. 26(42): 23,127.

4 จดหมายจากแมกซีน มานิลลา. (2512, 29 มิถุนายน). *สตรีสาร*. 22(11): 20-21.

5 ในทำนองเดียวกันจดหมายจาก ‘ลูกศิษย์เก่า’ ระบุชัดเจนว่า ตัวเธอั้น “มีรายได้ทำงานมั่นคงแล้ว แต่ไม่รักใคร่ใคร นอกจากผู้นี้” จดหมายจากลูกศิษย์เก่า. (2513, 5 เมษายน). *สตรีสาร*. 22(41): 20-21.

ความรักอันบริสุทธิ์ที่เมียน้อยมีต่อสามีนั้น แสดงออกผ่านความเต็มใจในการดูแลปรนนิบัติและเป็นผู้รับฟังที่ดีให้แก่สามี เราจะพบว่า จดหมายจากเมียน้อยจำนวนมากที่ส่งเข้ามาหา *สตรีสาร* ล้วนพยายามถ่ายทอดเรื่องราวให้เห็นว่าเขาเป็นคู่รักผู้รักดี เอาใจใส่ ปรนนิบัติ และเห็นอกเห็นใจสามีในทุกสถานการณ์ นอกจากนี้ พวกเขามักสร้างให้ตนเองเป็นคู่ตรงข้ามกับเมียหลวงในแง่ที่ว่าเมียหลวงคือผู้สร้างความขุ่นข้องหมองใจให้แก่สามี ส่วนพวกเธอคือผู้บำบัดความคับข้องใจนั้น ดังเช่น จดหมายของ ‘จันทน์กะพ้อ’ ซึ่งเห็นใจสามีของเธอที่ต้องจำยอมอยู่กับภรรยาหลวงที่หลู่เกียรติของเขา ดังความตอนหนึ่งว่า “เขาถูกภรรยาข่มเหงรังแก บีบบังคับทะเลาะตบตีกันเป็นประจำ เขาปากร้ายดูด่าสามีกลางที่ชุมชน เขาจำอยู่ด้วยเพราะเห็นแก่ลูกเท่านั้น” จริงอยู่ที่เราไม่สามารถยืนยันได้ว่า เมียหลวงมีพฤติกรรมเช่นนั้นจริงหรือไม่ แต่ในจดหมายที่เมียน้อยเป็นผู้ถ่ายทอดเรื่องราวของสามีนั้นแสดงให้เห็นว่า ในทัศนะของเมียน้อย สามีคือชายผู้นำสงสาร ถูกกระทำให้รู้สึกเจ็บช้ำจากเมียหลวง ด้วยเหตุนี้เองเมียน้อยจึงเป็นผู้แสดงบทบาทในการเยียวยาและปลอบประโลมทั้งร่างกายและจิตใจของสามีให้เขาได้มีความสุขเมื่ออยู่กับเธอ และบางคนดังเช่น ‘จันทน์กะพ้อ’ ก็จะสอนลูกให้รู้จักวิธีปรนนิบัติดูแลพ่อ เพื่อที่หากเมื่อเขาทะเลาะกับเมียหลวงและมาที่บ้านของเธอ เธอและลูก “จะปรนนิบัติเขาอย่างเต็มใจ” เช่นเดียวกับ ‘เพื่อนแพง พระนคร’ ที่ “ยินดีจะทำให้เขามีความสุข ฉะนั้นจึงไม่แคร์เลยว่าใครจะรู้จะเห็น” การใช้คำว่า “ปรนนิบัติ” และการยินดีที่จะทำให้สามีเป็นสุขนี้ สอดคล้องกับภาพอุดมคติของผู้หญิงแบบดั้งเดิมที่ปรากฏอยู่ในสุภาวดีและคู่มือสอนหญิงต่างๆ ซึ่งนำเสนอและผลิตซ้ำภาพอุดมคติของผู้หญิงว่าควรยกย่องสามีให้มีสถานะสูงกว่าตนด้วยการดูแลปรนนิบัติสามี ทำให้เขารู้สึกว่าบ้านเป็นดั่งสวรรค์ของเขา นอกจากนี้เป็นที่น่าสนใจว่า มโนทัศน์ความรักของเมียน้อยเช่นนี้มีใช้จะต้องตามอุดมคติของความเป็นศรีภรรยาเท่านั้น หากแต่ดังที่ได้แสดงไปในข้างต้นแล้วว่าผู้ชายเองต่างก็ต้องการให้ภรรยาแสดงความรักต่อสามีในรูปแบบของการปรนนิบัติและเป็นผู้ปลอบประโลมจิตใจเช่นเดียวกัน ดังนั้น มโนทัศน์และการแสดงออกซึ่งความรักของเมียน้อยจึงสอดคล้องกับมโนทัศน์ความรักและความต้องการของสามีนั่นเอง หากการตีความนี้ถูกต้อง ความสัมพันธ์ระหว่างเมียน้อยกับสามีของผู้อื่นจึงมิได้เกิดขึ้นจากตัณหาของผู้ชายหรือความโลภของผู้หญิง แต่เกิดขึ้นจากความลอรอยกันของมโนทัศน์ความรักของทั้งสองฝ่าย

อย่างไรก็ตาม ฟิงกล่าวด้วยว่าการที่เมียน้อยมีมโนทัศน์ความรักเช่นที่กล่าวมานี้มิได้หมายความว่าเธอเหล่านั้นมีจิตใจบริสุทธิ์กว่าเหล่าบรรดาเมียหลวงทั้งหลาย นักประวัติศาสตร์คงไม่สามารถล่วงรู้ศีลธรรมในจิตใจของคนในอดีตได้ เราคงทำได้เพียงอธิบายเรื่องเล่าที่คนในอดีตใช้เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของตนเท่านั้น และเรื่องเล่าเหล่านี้ย่อมเผยให้เห็นถึงมโนทัศน์ทางสังคมและวัฒนธรรมของคนในอดีตได้ จากการสำรวจจดหมายของเมียน้อยพบว่า พวกเธอเองก็ต้องการความรักจากสามีไม่ต่างจากเมียหลวงเช่นกัน แต่การแสดงออกถึงความรักของเมียน้อยแตกต่างจากเมียหลวงอย่างมีนัยยะสำคัญ กล่าวคือ ในขณะที่เมียหลวงต้องการให้สามีแสดงความรักโดยการดูแลเอาใจ แต่เมียน้อยคาดหวังเพียงแต่ให้สามีมาพบเธอบ้างเท่านั้น เช่นในจดหมายของ “ลูกศิษย์เก่า” ที่เขียนมาถึง ‘จินตนา ๒’ ใน พ.ศ. 2513 ว่า “เท่าที่เราพบกันก็เป็นแค่ที่พึ่งทางใจของกันและกัน ไม่เคยก้าวก้าวลืมหูลืมตา”¹ ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า การมองสามีเป็นที่พึ่งนั้นสอดคล้องกับความเป็นชายในฐานะหัวหน้าครอบครัว อีกทั้งจากข้อความข้างต้นก็ทำให้คาดคะเนต่อไปได้อีกว่า เธอไม่ต้องการแสดงความเป็นเจ้าของผู้ชายคนนั้น ทั้งนี้สาเหตุที่ทำให้เมียน้อยต้องการการแสดงความรักที่ต่างจากเมียหลวงอาจเป็นเพราะ สถานภาพของเมียหลวงได้รับการยอมรับทั้งในทางนิตินัยและพฤตินัย แต่เมียน้อยไม่มีสิทธิ์

¹ จดหมายจากลูกศิษย์เก่า. (2513, 5 เมษายน). แหล่งเดิม.

เช่นนั้น ดังที่ ‘จินตนา ๒’ ตอบจดหมายจากเมียน้อยส่วนใหญ่ นั่น แม่เธอเชื่อว่าความรักของเมียน้อยคือความรักที่สวยงาม แต่สุดท้ายแล้วเธอก็ไม่มีสิทธิในการมีความสัมพันธ์กับสามีคนอื่น¹ ดังนั้น แม่มโนทัศน์ความรักของเมียน้อยจะตรงตามอุดมคติความเป็นเมียแบบดั้งเดิมตามจารีตประเพณี และตอบสนองความต้องการของผู้ชายได้ แต่พวกเธอก็ไม่มีสิทธิที่จะครอบครองชายที่มีภรรยาอยู่แล้วความคิดแบบดังกล่าวในสังคมจึงอาจทำให้เมียน้อยไม่เรียกร้องอะไรจากสามีมากไปกว่าการได้อยู่ด้วยกันเพียงครั้งคราวเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม แม่เมียน้อยจะใช้ความรักเป็นอัตลักษณ์ใหม่ของตนเพื่อลบล้างภาพเมียน้อยที่เห็นแก่เงิน บทความใน *สตรีสาร* ก็เปลี่ยนรูปแบบการดำเนินเมียน้อยตามไปด้วย ในทศวรรษ 2510 - 2520 บทความส่วนใหญ่ใน *สตรีสาร* ไม่ปฏิเสธความรักที่เมียน้อยมีให้แก่สามี หากแต่ตั้งคำถามว่า สิ่งที่เมียน้อยเรียกว่า “ความรัก” นั้น แท้จริงแล้วเป็นความรักจริงหรือไม่ เช่น บทความเรื่อง “หลง’ หรือ ‘รัก’” เขียนโดย นามปากกา ‘ภวังค์’ ในคอลัมน์ “ทรศนะชาย” ใน พ.ศ. 2513 ความว่า “ในที่สุดดิฉันก็สำนึกขึ้นมาได้ และพยายามจะแยกแยะความรู้สึกของตนเอง แล้วดิฉันก็ค่อยๆ เข้าใจขึ้นว่า ความจริงนั้นดิฉันมิได้ติดใจหลงใหลในตัวเขาหรอก แต่เพราะความที่เขาเป็นของต้องห้าม และความที่ชีวิตประจำวันของดิฉันเจียบเหงาเปล่าเปลี่ยว ความสัมพันธ์กับเขาจึงกลายเป็นสิ่งที่น่าตื่นใจ และเป็นสิ่งที่สุดท้ายจะหักห้ามใจได้ ... ดิฉันขออุทิศประสบการณ์ของดิฉันเพื่อผู้หญิงทุกคนที่ตกอยู่ในภาวะเดียวกับดิฉัน อย่างน้อยก็ขอให้คุณได้ขังใจคิดบ้างว่าความรักของคุณเป็นความรักที่ไม่มีหวัง หรือเป็นความหลง ‘ของต้องห้าม’ กันแน่”² จดหมายฉบับนี้คือการแสดงความคิดของนักเขียน ว่า ที่เมียน้อยบอกว่ารักสามีนั้น ที่จริงแล้วไม่ใช่ความรักที่แท้จริง แต่เธอรักเขาและมีความสัมพันธ์กับเขาเนื่องจากสาเหตุสองประการ ประการแรกคือ เธอเหงา และประการที่สองคือ เขาเป็นของต้องห้ามที่ทำนาย น่าตื่นเต้น บทความนี้จึงเป็นการลดทอนคุณค่าความรักของเมียน้อยให้เหลือเพียงอารมณ์ชั่ววูบ ไม่ใช่ความรักที่บริสุทธิ์อย่างแท้จริง³ นอกจากนี้ ศีลธรรมก็เป็นสิ่งที่สังคมในทศวรรษ 2510 - 2520 เรียกร้องให้เมียน้อยตระหนัก⁴ ต่อมาในทศวรรษ 2530 แทบจะไม่ปรากฏว่ามีจดหมายจากเมียน้อยส่งมาถึง ‘จินตนา ๒’ อีกเลย อาจเป็นเพราะตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ 2520 เมียน้อยที่อยู่ในบทความมักถูกนำเสนอในแง่ลบ ความรักของเธอเป็นเรื่องที่ผิดศีลธรรมหรือเป็นความรักที่ไม่ใช่รักแท้

¹ เช่น ใน พ.ศ. 2510 เธอได้ตอบจดหมายของ ‘เพื่อนแพง’ ว่า “จินตนา ๒” เป็นคนที่เห็นใจคนที่มีความรักอย่างที่สุด เห็นใจความรักที่เกิดขึ้นสำหรับคนทุกเพศทุกวัย เห็นใจในความสุขสดชื่นความหวานแห่งความสุขที่หายากเช่นนั้น เห็นใจแม้กระทั่งในความขมขื่นเกิดเพราะสิ่งที่ตนไม่มีสิทธิ แต่ความเห็นใจทั้งนี้ก็ไม่ใหญ่ยิ่งเกินไปกว่าความหวังดีที่จะขอเตือนว่าความผูกพันในความรักที่เราไม่มีสิทธินั้น อย่างไรเสียก็ได้ชื่อว่า เป็นความเห็นแก่ตัว” ดู จดหมายจากเพื่อนแพง. (2510, 5 พฤศจิกายน). แหล่งเดิม.

² ภวังค์. (2513, 26 เมษายน). หลงหรือรัก. *สตรีสาร*. 23(2): 32.

³ จดหมายฉบับนี้เป็นจดหมายของผู้หญิง ผู้เขียนกล่าวว่าตนเลือกจดหมายฉบับนี้มาตีพิมพ์เนื่องจาก “มีความจริงอยู่หลายประการ” อย่างไรก็ตามอาจเป็นการไร้เดียงสาเกินไปที่จะมองว่า จดหมายนี้เป็นจดหมายที่เมียน้อยเขียนขึ้นเองจริงๆ เนื่องจากโดยปกติแล้ว จดหมายจากผู้อ่านมักส่งไปหา ‘จินตนา๒’ มากกว่าจะนำมาตีพิมพ์ในบทความ จดหมายฉบับนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงความคิดของตัวนักเขียนที่มีต่อเมียน้อย มากกว่าที่จะเป็นความคิดของเมียน้อยเอง

⁴ เช่น ในบทความ “ปัญหาสามแล้ว” ของผู้เขียนนามปากกา ‘จรุงจันทน์’ ที่ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2526 ระบุว่า “...แต่จะมีผู้หญิงที่เป็น ‘อนุ’ ลักก็คนที่คิดได้ว่า การไปอ้างถึงความรักแล้วเที่ยวแย่งสามีผู้อื่นนั้น เป็นความผิดทางศีลธรรมอย่างยิ่ง ส่วนผู้ชายที่เที่ยวรักหญิงอื่นทั้งๆ ที่ตนยังมีภรรยาอยู่นั้นก็ผิดศีลธรรมดวนเช่นกัน” จากบทความข้างต้น ‘จรุงจันทน์’ ยอมรับการกล่าวอ้างของเมียน้อยว่า ที่เธอยอมเป็นเมียน้อยก็เพราะเธอรักเขา หากแต่ ‘จรุงจันทน์’ มองว่า ความรักที่เกิดขึ้นทั้งรักของเมียน้อยที่มีให้สามีและความรักของสามีที่มีให้แก่เมียน้อยต่างก็เป็นสิ่งผิดศีลธรรมที่จะสร้างความทุกข์อย่างใหญ่หลวงให้กับเมียหลวง จรุงจันทน์. (2526, 10 กรกฎาคม). ปัญหาสามแล้ว. *สตรีสาร*. 36(15): 34.

ดังปรากฏในหนังสือ *ผู้หญิงกับสังคม* ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2528 ของเต็มสิริ บุญยสิงห์ นักพูดและนักเขียนชื่อดังคนหนึ่งของยุคสมัย¹ ได้กล่าวถึงประเภทของเมียน้อยไว้ในหนังสือ *ผู้หญิงกับสังคม* ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2528 ดังนี้ “1. บ้านเล็กประเภทปลิง เกาะเพื่อดูดเลือดเอาไปทั้งตัว ประเภทนี้หมดเลือดก็ปล่อย แล้วโผไปหาคนที่ถูกใจ...2. บ้านเล็กประเภทชอบสนุก ขอยืมอสังหาริมทรัพย์จากบ้านใหญ่หน่อยเท่านั้น ไม่ได้จริงจิงอะไรชั่วแต่ได้ตื่นเต้น...3. บ้านเล็กประเภทนางบำเรอ รับค่าจ้างประจำพอได้มีกินบ้าง บัญญัติจะหากินทางอื่นมีน้อย”² ข้อความนี้สะท้อนว่า เมียน้อยในทัศนะของเต็มสิริ คือผู้หญิงไม่ดี โดยเห็นได้จากการเปรียบเมียน้อยกับปลิงดูดเลือด, ไม่รู้จักทำมาหากินด้วยตนเอง และรักสนุกโดยไม่ได้คิดถึงจิตใจของคนอื่นดังที่แสดงให้เห็นแล้วในข้างต้น อีกทั้งบทความที่เรียกขานให้คนสงสารหรือเข้าใจเมียน้อยก็ถูกผลิตออกมาเป็นจำนวนน้อย จนถึงทศวรรษ 2530 บทความเกือบทั้งหมดที่กล่าวถึงเมียน้อยใน *สตรีสาร* ก็ยังคงนำเสนอภาพเมียน้อยในแง่ลบอยู่³ ไม่ใช่เพียงแต่ *สตรีสาร* แต่ในนิตยสารและสื่ออื่นๆ ต่างก็นำเสนอภาพเมียน้อยในแง่ลบดังที่แสดงให้เห็นในส่วนนำของบทความ ดังนั้น อัตลักษณ์ของเมียน้อยที่เป็น “ตัวร้าย” เป็น “ผู้หญิงไม่ดี” จึงกลายเป็นภาพจำของคนไทยมาจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าเมียน้อยจะพยายามใช้ความรักบริสุทธิ์มาเป็นอัตลักษณ์ของตน แต่ก็ไม่ได้ทำให้คนในสังคมเปลี่ยนมุมมองและการรับรู้เกี่ยวกับพวกเธอไปได้เลย

สรุป

การออกไปทำงานนอกบ้านของผู้หญิงก่อให้เกิดความตึงเครียด (tension) ระหว่างสามีกับภรรยา ทั้งนี้เนื่องจากผู้หญิงและผู้ชายมองความเป็นหญิงและความเป็นชายของตนเองและคู่สมรสต่างกัน นำไปสู่การมีมโนทัศน์ความรักและการแสดงออกถึงความรักที่ต่างกัน กล่าวคือ ในขณะที่ผู้ชายมองตนเองเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ต้องการเลี้ยงสมาชิกในครอบครัว และผู้หญิงเป็นแม่บ้านที่ต้องทำทั้งงานบ้านและการปรนนิบัติ การแสดงความรักที่สามีอยากได้จากภรรยาจึงเป็นการปรนนิบัติเขาให้มีความสุขทั้งทางกายและทางใจ บ้านควรเป็นสวรรค์สำหรับเขา อย่างไรก็ตาม ผู้หญิงเมื่อได้ออกไปทำงานนอกบ้าน รวมทั้งได้รับผลกระทบจากกระแสสิทธิสตรี ทำให้เธอยอมรับเพียงบทบาทแม่บ้าน และเริ่มหลีกเลี่ยงการเป็นผู้ปรนนิบัติ สำหรับผู้หญิงแล้ว ในสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปนี้สามีควรทำสิ่งต่างๆ ในชีวิตประจำวันด้วยตนเอง นอกจากนี้ ผู้หญิงยังต้องการให้สามีดูแลเอาใจเธอด้วยเช่นกัน การดูแลเอาใจใส่ถูกใช้เป็นเกณฑ์วัดทั้งความรักและความซื่อสัตย์ของผู้ชายตามมโนทัศน์รักเดียวใจเดียวอันเป็นมโนทัศน์ที่ผู้หญิงให้ความสำคัญที่สุดตลอดระยะเวลากว่า 40 ปี และเนื่องจากการเข้าใจความรักและความคาดหวังที่ต่างกันระหว่างสามีกับเมียหลวงนี้เอง จึงเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้สามีมีเมียน้อย เนื่องจากเมียหลวงไม่สามารถจะตอบสนองความรักที่สามีต้องการได้นั้น

¹ สมบัติ จำปาเงิน. (2528). *ประวัตินักพูดไทย*. หน้า 112.

² เต็มสิริ บุญยสิงห์. (2528). *ผู้หญิงกับสังคม*. หน้า 141.

³ เช่น บทความเรื่อง “เหตุผลของ ‘อนุ’” ของผู้เขียนนามปากกา ‘พรารุ่ง’ ใน พ.ศ. 2531 ระบุว่าสาเหตุที่ทำให้ผู้หญิงเป็นเมียน้อยไม่ใช่เพราะความรัก แต่เป็นเพราะสามสาเหตุคือ ต้องการเอาชนะ ต้องการความตื่นเต้น และต้องการเงิน ทั้งสามสิ่งนี้ล้วนนำเสนอภาพลักษณ์ของเมียน้อยในทางที่ขัดต่อการเป็นคนดีตามแนวทางพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ เมียน้อยไม่ใช่เพียงเมียน้อยยังไม่สนใจสังคมรอบข้างด้วย เช่นในช่วงต้นบทความ ที่กล่าวว่าเมียน้อยภูมิใจที่ได้เป็นเมียน้อยมากกว่าที่จะเป็นเมียหลวง โดย ‘พรารุ่ง’ เปรียบให้ผู้อ่านเห็นภาพว่า เมียน้อยภูมิใจในสถานภาพของตนจนแทบจะประกาศลงหนังสือพิมพ์ ในทัศนะนี้ เมียน้อยจึงไม่เพียงแต่ผิดตามหลักศาสนา แต่ยังเป็นผู้ไม่สนใจความถูกต้องทางสังคมด้วย และประการสุดท้าย เมียน้อยคือผู้ที่ทำให้ลูกหมดความรักความนับถือที่มีต่อพ่อ และทำให้ครอบครัวที่เคยอบอุ่นต้องแตกแยก พรารุ่ง. (2531, 14 สิงหาคม). *เหตุผลของอนุ*. *สตรีสาร*. 41(21): 44.

ก็คือการปรนนิบัติดูแลสามี สามีจึงต้องไปหาผู้หญิงคนอื่นที่สามารถจะให้ความรักในแบบที่เขาต้องการได้ แม้เมียน้อยจะมีมโนทัศน์และความคาดหวังความรักไม่ต่างจากเมียหลวง แต่เนื่องจากว่าสถานภาพของเมียน้อยไม่ได้รับการยอมรับทั้งในทางกฎหมายและทางวัฒนธรรม เมียน้อยจึงไม่สามารถคาดหวังจะให้สามีรักเดียวใจเดียวและดูแลเอาใจใส่ตนเหมือนที่เมียหลวงหวัง เมียน้อยจึงต้องใช้การแสดงออกทางความรักของเธอให้ตรงกับความต้องการของสามี นั่นคือการปรนนิบัติดูแลและยกย่องเขาในฐานะที่พึงพิงของเธอตามแบบฉบับผู้หญิงแบบดั้งเดิม ดังนั้นความเป็นชายและศักดิ์ศรีของสามีที่เคยหายไปเมื่อเขาอยู่กับเมียหลวงจึงได้รับการเติมเต็มเมื่อเขามาอยู่กับเมียน้อย นอกจากนี้ เมียน้อยยังมีความสัมพันธ์กับสามีโดยไม่ต้องมีมิติของการครอบครองเป็นเจ้าของเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งสร้างความสบายใจให้แก่สามี เนื่องจากสำหรับสามีแล้ว การแสดงตัวเป็นเจ้าของหรือการหึงหวงนั้นถือเป็นการหมิ่นเกียรติของเขา นี่จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้สามีมีความสัมพันธ์กับผู้หญิงคนที่ให้ความสำคัญและการปรนนิบัติดูแลเขาในฐานะที่เธอเป็น “เมียน้อย” ไม่ใช่เป็นเพียง “คู่นอน” ที่มีเพียงเพศสัมพันธ์กันแบบฉาบฉวยเท่านั้น

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาไทย

บทความ

- ก.ชลกร. (2501, ต้นพฤศจิกายน). สามี (กับ) งานบ้าน. พ.ศ. 2501 . *สตรีสาร*. 11(248): 33.
- กฤตไศภา. (2511, 20 ตุลาคม). สิ่งที่สามีทุกคนต้องการ. *สตรีสาร*. 21(27): 42.
- จดหมายจากกลุ่ม อดทนมานาน. (2514, 29 สิงหาคม). *สตรีสาร*. 24(20): 37.
- จดหมายจากจันทร์กะพ้อ. (2526, 21 สิงหาคม). *สตรีสาร*. 36(21): 26,115.
- จดหมายจากธีราพร. (2518, 20 เมษายน). *สตรีสาร*. 28(2): 13,122
- จดหมายจากปราณี พระนคร. (2519, 15 กุมภาพันธ์). *สตรีสาร*. 28(45): 39.
- จดหมายจากผู้ทุกข์ใจ. (2525, 25 เมษายน). *สตรีสาร*. 35(4): 39,87.
- จดหมายจากผู้มีทุกข์เพราะความรัก. (2517, 22 ธันวาคม). *สตรีสาร*. 27(37): 34.
- จดหมายจากเพื่อนที่หวังดี. (2511, 7 เมษายน). *สตรีสาร*. 20(51): 24-25.
- จดหมายจากเพื่อนแพง. (2510, 5 พฤศจิกายน). *สตรีสาร*. 20(29): 20-21.
- จดหมายจากแฟนนอกสังกัด. (2517, 27 มกราคม). *สตรีสาร*. 26(42): 23,127.
- จดหมายจากแมกซีน มานิลลา. (2512, 29 มิถุนายน). *สตรีสาร*. 22(11): 20-21.
- จดหมายจากรัตนาวดี. (2513, 28 มิถุนายน). *สตรีสาร*. 23(11): 42.
- จดหมายจากวนิดา อ่าวอุดม. (2511, 26 พฤษภาคม). *สตรีสาร*. 21(พิเศษ): 27-28.
- จดหมายจากศรัทธา. (2530, 13 ธันวาคม). *สตรีสาร*. 40(38): 99-100.
- จดหมายจากสุจิตต์ ไตรภาควาทิน พุ่งสง. (2509, 8 พฤษภาคม). *สตรีสาร*. 19(3): 37.
- จดหมายจากฤดี. (2511, 18 กุมภาพันธ์). *สตรีสาร*. 20(พิเศษ): 40.
- จรุงจันทร์. (2526, 10 กรกฎาคม). ปัญหาสามเส้า. *สตรีสาร*. 36(15):34.
- แจ่มนภา. (2520, 15 พฤษภาคม). สำรวจตัวเองเสียบ้าง. *สตรีสาร*. 30(6): 33.
- ฉวง ฉายฉาน. (2524, 17 เมษายน). ปัญหาในใจ. *สตรีสาร*. 34(3): 39
- ชาย ชาตรี. (2503, ปลายกรกฎาคม). วิธีผูกใจชาย. *สตรีสาร*. 13(289): 44.

ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. (2528, มีนาคม). ระบบผู้เดียวหลายเมียในสังคมไทย. *ศิลปวัฒนธรรม*. 6(5): 22-30.

ดุริยา. (2518, 28 กันยายน). เสมอภาคแบบไหน. *สตรีสาร*. 28(25): 61.

ต้นสน. (2525, 24 ตุลาคม). ความรักเป็นอย่างไร. *สตรีสาร*. 35(30): 31,62.

ทอแสง. (2525, 27 มิถุนายน). เห็นใจแม่บ้านบ้าง. *สตรีสาร*. 35(13): 67.

นันทน์. (2512, 29 มิถุนายน). หวีไม้พัน. *สตรีสาร*. 22(11): 36,72.

ปลาหมึก. (2491, ปลายธันวาคม). ตลกกลัวเมีย. *สตรีสาร*. 1(19): 29.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2554). รักโรแมนติกในมุมมองสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา. *วารสารสังคมศาสตร์ (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)*. 23(1-2): 17-49.

ผมเอง. (2502, ต้นพฤศจิกายน). แม่บ้านแบบฉบับ. *สตรีสาร*. 12(272): 23.

พรารุ้ง. (2531, 14 สิงหาคม). เหตุผลของหนู. *สตรีสาร*. 41(21): 44.

พลอยสาย. (2524, 22 มีนาคม). ขอให้เหมือนเดิม. *สตรีสาร*. 33(51): 38.

ภวังค์. (2513, 26 เมษายน). หลงหรือรัก. *สตรีสาร*. 23(2): 32.

มานพ. (2431, 24 กรกฎาคม). ผู้ชายไม่ชอบอะไร. *สตรีสาร*. 41(18): 34.

มารุต. (2494, ต้นกันยายน). บทบาทของสตรีในสังคมปัจจุบัน. *สตรีสาร*. 4(80): 38.

แมน. (2509, 10 เมษายน). วิธีอยู่กับผู้หญิง. *สตรีสาร*. 18(51): 50.

ยูวดี มงคลวิจน์. (2493, ต้นมีนาคม). อาณาจักรของผู้หญิง. *สตรีสาร*. 3(46): 31.

ลักษณะ. (2494, ปลายกันยายน). ในทัศนะหญิง. *สตรีสาร*. 4(81): 38.

สายจิตต์ อมาตยกุล. (2491, ปลายกันยายน). ไม่ใช่สิ่งเล็กน้อย. *สตรีสาร*. 1(13): 51.

สาวระทม ระววยรีน. (2497, ต้นพฤศจิกายน). ภริยาเป็นศรีสวัสดิ์แสดงศักดิ์สง่าแก่สามี. *สตรีสาร*. 34(84): 87.

อนุรีย์. (2518, 13 เมษายน). อันเนื่องมาแต่ปีสตรีระหว่างประเทศ...? . *สตรีสาร*. 28(1): 36.

หนังสือ

กระทรวงสาธารณสุข. (2498). *คู่มือสมรส*. พิมพ์ครั้งที่ 6. พระนคร: สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ.

กฤษณา อโศกสิน. (2555). *เมียหลวง*. กรุงเทพฯ: เพื่อนดี.

ฉอาน อิศรศักดิ์. ม.ล. (2513). *หลักการครองชีวิต และแง่คิดในชีวิตสมรส*. ม.ป.ท.: แพร์พิทยา.

เดอะ ลา ลูแบร์. (2557). *จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์: ราชอาณาจักรสยาม*. พิมพ์ครั้งที่ 4. แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร. นนทบุรี: ศรีปัญญา.

เต็มสิริ บุญยสิงห์. (2528). *ผู้หญิงกับสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เจ.เจ.

ทมยันตี. (2534). *ดาวนภา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ณ บ้านวรรณกรรม.

ยศ วัชรเสถียร. (2506). *ความเป็นมาของประวัติการประพันธ์และนักประพันธ์*. พระนคร: แพร์พิทยา.

ส. วินิจฉัย. (2487). *ครอบครัว. ใน สมุดที่ระลึกวันราชบัณฑิตสถาน ๓๑ มีนาคม ๒๔๘๗*. พระนคร: ราชบัณฑิตสถาน.

สมบัติ จำปาเงิน. (2528). *ประวัตินักพูดไทย*. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.

เอกรัตน์ อุดมพร. (2548). *สุภาสิตสอนหญิง*. กรุงเทพฯ: พัฒนาศึกษา.

วิทยานิพนธ์

- จิตติมา พรอรุณ. (2538). *การเรียกร้องสิทธิสตรีในสังคมไทย พ.ศ. 2489 - 2519*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จิตราพร ธรรมสารสุนทร. (2538). *ค่านิยมและทัศนคติทางเพศที่ปรากฏในนิตยสารผู้หญิง*. วิทยานิพนธ์ น.ม. (การสื่อสารมวลชน). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชนกพร อังศุวิริยะ. (2551). *“ความเป็นหญิง” ในนิตยสารสตรีสาร (พ.ศ. 2491 - 2539): การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์*. วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปิยะพร จันวัน. (2547). *ทัศนะของ “ผู้หญิงทำงาน” ในสังคมไทย พ.ศ. 2500 - 2516*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วีรวรรณ ศรีสำราญ. (2534). *สถานภาพสตรีไทยในนวนิยายของกฤษณา อโศกสิน (พ.ศ. 2497 - 2530)*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (วรรณคดีเปรียบเทียบ). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สลิทธ์ ถนอมศาสนะ. (2558). *การเปลี่ยนแปลงทางความคิดของชนชั้นกลางไทยกับ “เรื่องอ่านเล่น” ไทยสมัยใหม่ ทศวรรษ 2460-2480*. วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรเชษฐ์ สุขลาภกิจ. (2556). *“ผู้เดียวเมียเดียว” ในสังคมไทยสมัยใหม่จากทศวรรษ 2410 ถึงทศวรรษ 2480*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อิรภัทร สุริยพันธุ์. (2552). *มโนทัศน์เรื่อง “เมีย” ในสังคมไทย พ.ศ. 2394-2478*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เอกสารภาษาอังกฤษ

- Suwadee T. Patana. (2004). Gender Relations in Thai Society: A Historical Perspective. In *Women's Studies in Thailand: Power, Knowledge and Justice*. Suwanna Satha-Anand. p.52-55. Seoul: Ewha Womans University Press.
- Villa Vilaithong. (2006). *A Cultural History of Hygiene Advertising in Thailand, 1940s-early 1980s*. Dissertation, Ph.D. (History). Australia: Australian National University.